

ШЫН

№ 6
(17650)

2009 чылдың
январь 22,
четверг

Садар өртээ
5 рубль.

Нийтиел-политиктиг солун • 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

Тыва Республиканың Чазаанда ЧЕДИР АЖЫЛДАП КЫЛЫРЫН СҮМЕЛЭЭН

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының ЧАРЛЫКТАРЫ

И.В. Чучев дугайында

1. Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының депутатыга соңгутканы-биле холбаштыр Иван Васильевич Чучевти Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы албан-дужаалындан хостаар.

2. Бо Чарлык аңаа ат салган хүнүнден эгелеп күштүг болур.

Кызыл хоорай
2009 чылдың январь 15
№ 18

М.В. Костяков дугайында

1. Тыва Республиканың Чазааның Даргазының экономика айтырыгларының талазы-биле чөвүлекчизи албан-дужаалдан Михаил Викторович Костяковту ооң бодунуң дилээ-биле хостаар.

2. Бо Чарлык аңаа ат салган хүнүнден эгелеп күштүг болур.

Кызыл хоорай
2009 чылдың январь 15
№ 19

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының чөвүлекчизиниң дугайында

1. Тыва Республиканың Чазааның Даргазының чөвүлекчизинге Елена Владимировна Локоткованы томуйлаар.

2. Бо Чарлык аңаа ат салган хүнүнден эгелеп күштүг болур.

Кызыл хоорай
2009 чылдың январь 16
№ 20

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның ээлчеглиг хуралы январь 20-де болуп эрткен. Хуралды Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Шолбан Кара-оол башкарып эрттирген болгаш аңаа республиканың ажил-амыдыралы-биле холбашкан 20 ажыг айтырыгларны чугаалашкан.

Ооң иштинде «Тыва Республика» яамыларының 2009 чылда ажил-чорудулгазының кол угланышкыннарының дугайында» айтырыг кол черни ээлеп, Чазак кижигүннериниң кичээнгейин хаара туткан. Маңаа сайыт бүрүзү илеткел кылгаш, боттарының удуртуп турары яамыларының чаа үнүп келген чылда ажил-чорудулгазының кол угланышкыннары-биле таныштырган.

Бир-ле дугаарында ТР-ниң өөредилге, эртем база аныяктар политиказының сайыды Петр Морозов илеткел кылгаш, яамының ажилдакчылары дугуржуп, сумележи, хуралдап тургаш, яамының бүгү ажил-чорудулгазынга чыл дургузунда база чоокку болгаш келир үеде салдар чедирер ужурлуг чугула дээн чаңгыс кол угланышкынны шилип ап, бурунгу чылын-на – орус дылдың чылын эртеринден эгелээн улуг ажилды уламчылаарын, Тыва Республикага 2009 чылда орус дылды башкылаарын сайзыраңгайжыдарын болгаш хөгжүдерин шиитпирлээнин дыңнаткан. Ооң-биле кады 2010

чылга чедир «Тыва Республика» орус дыл» деп программа ажылдап, ооң шупту угланышкыннары – кадрларның мергежилин бедидери база эде белеткээри, өөредилге номнарын, методиктиг пособиелерни үндүрери, лингафон, компьютер кабинеттерин дериири дээн ышкаш айтырыглар акшаландырышкынны алганын, бо бүгү хемчеглер республикага орус дылды өөренириниң деңгелин бедидеринге дээштиг болурун сайыт илеткелинге демдеглээн. Ол ышкаш кожжаларывыс Красноярск крайдан, Хакасиядан, харын-даа Чувашиядан орус дыл башкыларын республикага чалап, чамдыктарын тускай керээ эзугаар көдээ школарга ажилдадыр талазы-биле ажилдар чоруттунуп турарын илеткелчи дыңнаткан.

Сайыт П.А. Морозовтуң «ТР-ниң өөредилге, эртем база аныяктар политиказының талазы-биле яамызының 2009 чылда ажил-чорудулгазының кол угланышкыннарының дугайында» илеткелин Чазак кижигүннери сайгарып чугаалашкан, хүлээп алган.

Дараазында база-ла социал адырга хамааржыр – «ТР-ниң Кадык камгалалы, ТР-ниң Күш-ажыл болгаш социал политика, ТР-ниң Культура болгаш информация политиказының яамыларының 2009 чылда ажил-чорудулгазының кол угланышкыннарының дугайында» сайыттар Александр Ооржак, Каңоол Даваа, Вячеслав Донгак оларның тус-тузунда кылган илеткелдери кошкак, чедир кылдынмаан, ам-даа чиг болганындан хүлээп алдынмаан.

ТР-ниң Чазааның Даргазы Ш.В. Кара-оол ылаңгыя ТР-ниң Кадык камгалал яамызының ажылын кончук кошкак деп айтып, социал аарыглар: өкпе аарыы, шээр аарыглар, наркоманияны чугаалаваска, чоннуң арагалаар чоруу дам барып турда, яамы таптыг наркология албанын безин тургузуп шыдаваанын шыңгызы-биле шүгүмчүлээн.

Ол ышкаш ТР-ниң Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем, Орук-транспорт база харылзаа яамыларының 2009 чылда ажил-чорудулгазының кол угланышкыннары эки ажилдап кылдынганын Чазак кежи-

гүннери үнелеп көргөш, хүлээп алган.

Бистиң республика көдээ ажил-агыйлыг болганда маңаа демдег-леп каар чүүл – 2009 чылда ТР-ниң көдээ ажил-агый болгаш аш-чем яамызы ажил-чорудулгазының кол угланышкынны мал продукциязы – этти, дүктү, сүттү, алгы-кешти болбаазырадырыңче угландырып, ол талазы-биле цехтерни чер-черлерге ажыдар деп турары өөрүнчүг.

Сайыт Валентин Енданның илеткелиниң сайгарылгазының соонда, Чазак Даргазы Ш.В. Кара-оол ону депутат ажылынче шилчээн И.В. Чучевтиң орнунга Чазак Даргазының оралакчызының хүлээлгезин күүседир кылдыр томуйлаар деп турарын дыңнаткан.

Чазак хуралынга өске яамыларының 2009 чылда ажил-чорудулгазының кол угланышкыннарын чедир ажылдап кылырын сүмелээш, хүлээп албаан.

Хуралга республика ужур-дузалыг өске-даа чугула айтырыгларны чугаалашкан болгаш тус-тузунда доктаалдарны хүлээп алган.

Чазак хуралының чапсарының үезинде ТР-ниң өөредилге, эртем база аныяктар политиказының сайыды П.А. Морозов, ТР-ниң көдээ ажил-агый болгаш аш-чем сайыды В.И. Ендан олар журналистер-биле ужурашкан, удуртуп турары яамыларының 2009 чылда кылып чорудар ажылы база сорулгалары-биле таныштыргаш, салган айтырыгларынга харыылааннар.

Адыгжы СААЯ.

Көдээ ажил-агый: ооң айтырыглары

ЧУГУЛА АЙТЫРЫГЛАРНЫҢ БИРЭЭЗИ

Көдээ ажил-ишчилерниң кылган ажилдарын түңнээн 2008 чылдың октябрь 17-де болган хуралга Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.В.Кара-оол мынча дээн болгай: «Бистиң кол сорулгавыс — кожуун төптеринге МТС-ти (машина-трактор станциялары) тургузарын чедип алып бис».

Кончук чугула ажилды эгелээрин Чазактың Даргазы көдүргөндир. Мен Сүт-Хөл кожуун чурттуг болгаш чер ажылынга хуу ажил-агыйлыг араттардан эгелээш, улаштыр коллективтиг ажил-агый колхоз-совхозтарга чедир аңаа дорт хол тудуп киржи, ажилдап чордум.

Кожуунуң суггатыг тарылга шөлү 4-5 муң га чедэ бээр. Чаңгыс чижекти маңаа кирип көрейин, Ак-Даштын хоочун суггатчызы, чер ажылын эки билер Белек Сарыглар эрткен 2008 чылда 78 га шөлден, бир гадан 22 центнер кызыл-тастың дүжүдүн алган, ону санаарга, 171 тонна 600 кг болган.

Хуу ажил-агыйлыг араттарга күрүнөге тараа дужаар үндүрүп онаап турганы-биле ээн, куруг чыдар тарылга шөлдери барык чок турган. Ол үеде трактор, машина бар эвес, араттар айт- шарызының

күжү-биле муң-муң га хову шөлдери тарааш, тараа быжа бээрге, хол кадыры-биле кескеш, шаңнарга сноптары-биле сөөртүп эккелгеш, айт-шарызы-биле бастыргаш, салгынга октап тургаш арыглааш, бир дугаарында күрүнөге дужаар планы-биле санажырлар.

Кожуун төвү Суг-Аксында араттарның күрүнөге дужааган тараазын хүлээп алып улуг склад ам-даа тур. Тергелиг айттар, барбаларда тараа чүдүргөн айт, шарылар кижилер базар чер чокка тырлып кээр. Тарааның өл-кургаан лаборант орус уруглар хынап турган. Кургаг тарааны складче урдурупкаш, өл-шык болганын чадгыч презент бергеш, кургадыр. Араттар план-биле санашканындан арткан тараазын келир чылдың үрезининге шыгжап алып. Араттарга күрүнөге тараа дужаар планын чылдан чылче

улгаттырып эгелээн. Ачамга безин тонна чедир онаап каан турду. Ол билдингир,ындыг чылдагаан-биле колхозтажыышкын дугайында айтырыгның эгелээни ол.

Сүт-Хөл сумузу, амгызы-биле Кара-Чырааның араттары 1948 чылда Киров аттыг колхозту тургустулар. Оон улаштыр өске сумуларның араттары шуптузу коллективтиг амыдыралды эгелээни ол. Баштайгы чылдарында чер ажылын айт андазыны-биле чарарынга болгаш илииртээринге 790 ажыг айтты ажылдап турганын кожуунуң архивинден көрүп болур.

Хенертен колхозтажы берген болгаш баш удур белеткээн шыырак кадрлар чок-даа турган болза, мурнунда суму даргалап, садыглап чораан кижилерге колхозту даргаладып каар турган. Бригадир, ферма эргелекчилерин, тудуг прорабтарын, бухгалтерия ажилдакчыларын Туран хоорайда тускай школаже чыл хуусаалыг өөредип чорудуптар. Доосканнарны сөөлүндө Туран академиязының доозукчузу дээр чүве.

1949 чылдың декабрь 1-де Тыва областың күүсекчи комитетиниң

шиитпири-биле Евгений Павлович Соловьев Сүт-Хөл районнуң МТС директорунга томуйлаткан. Ол МТС-тиң материал-техниктиг баазын тургузары-биле баштай пилорама, чазаныр цехти ажылдалга киригеш, машина оруктуг Шемиден тудуг материалдарын үзүк-соксаал чокка сөөртүп тургаш, инженер-техниктиг ажилдакчыларның, механизаторларның чурттаар оран-савазын, улуг, делгем контораны туттурган (амгы Сүт-Хөл кожуунуң чагырга чериниң бажыны ол-ла болгай). Чунар-бажыны, ясли-садикти, клубту кыска хуусаада туттуруп четтигипкен.

Е.П.Соловьев боду арыг тыва-лаар,ажыл дээнде чаныш-сыныш чок негелделиг, чон-биле чугаалажып билер, ат-алдарлыг кижилер чорду. Мен ооң-биле кады ажилдап чордум.1951 чылда Сүт-Хөл кожуунуң МТС-и «НАТИ» маркалыг 13 тракторлуг, 13 комбайнныг турду. Беш чыл эрткен, ол сан ийи катап өскөн. Автомашиналар 19, кожуглуг машиналар 68 четкен. Ол үеде электри айтырыы берге-даа турган болза, 65 киловатт күштүг электри станциязы турган.

1960 чылдың эгезинде Сүт-Хөл районну болгаш МТС-ти дүжүргөн. Бүдүн кожуунга чаңгыс «Сүт-Хөл» совхоз тургустунган. Колхозтар совхозтуң салбырлары апарган. Ол үеде экизи көргөни-биле дөмей, совхозтуң директорунга Е.П. Соловьевту ажилдатканы кончукшын болган. Мурнунда ажилдап турганы МТС-ти совхозтуң машина-трактор мастерскаязы кылдыр эде тургускан. Завод-биле дөмей, инженер-техниктиг ажилдакчыларлыг, токарларның ажилдаар станоктарын кымга-даа үптөтпейн, ажилдакчыларын ажылынга шуптузун хевээр арттырып алган. Чүс хире кижилер МТМ-ге ажилдап артып калганы ол.

Е.П.Соловьев кожуун хемчээлдиг улуг ажил-агыйны чүгле республика иштинге эвес, оон дашкаар безин билдингир орденниг «Сүт-Хөл» совхозу кылдыр удуртуп ажилдаан. Ооң ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутаты кылдыр соңгутканыга сүт-хөлчүлөр ам-даа чоргаарланып чоруурлар. Тууйбу, даштан кылган турган МТС-тиң эргиде баазазынга чаа МТС тургузар дээр болза, капитал септелгеге хей акша-хөрөңги-даа үнмес боор.

Серге ОНДАР.

— Хурал соонда чугаа —

КИЧЭЭНГЕЙНИ — БОЛБААЗЫРАДЫЛГАЖЕ

Рынок үезинде чуртувустун өске регионнарынга деңээр, бистиң республиканың экономиказының орулга кириер кол үндесин адыры — мал ажылы болганда, күрүнениң олче ээ көрнүп, аңаа кол кичээнгейни салып эгелээниниң барымдаазы анаа-ла душ болуп тыттып келбээн. Садыг-саарылгалыг, адааннажылга-чижилгелиг кандыгдаа хевирлиг рыноктуг экономиканың дүрүм езуугаар тыттып келген байдалының херечизи хергелдич болгаш хандырылганың, чижилгениң болгаш шилилгениң күштелгени бо бүгү шудургу ажил-чорудулганы тывылдырган.

Сергей Шырапай Тываның Аратпар эвилелиниң даргазы Сүрүң Севэзювна Ооржак-биле ажил-херекти чугаалажып ол. Чуруктуу автор тырттырган.

Ниити чуртун иштинде күрүневистиң хамаатылары болур чоннук чемгерикчи көдээ ажил-агылыңче болгаш агроулетпүр адырынче канчаар-даа аажок улуг деткимчени салып эгелээни өөрүшкү-дүр. Бистиң республика мал ажылдыг болганда, бо үениң негелдези-биле тыттып келген кайы-даа талага ажык-кончаалыг мал продукциязының орулгалыг садыг-саарылгалының оруунга шаптык болуп турарының кол чылдагааны республиканың ону болбаазырадыр арга-шинээ чок болгаш ол талазы-биле доктаамал бурунгаар сайзыралдыг хемчеглер чогууда-рынга акшаландырышкын айтырынга үзүп турган. Федералдыг төптүн дотациязындан дорт хамааржыр республикага мал ажылының продукциязы болур эът, сүт, алгы-кеш, дүк болбаазырадыр эң биче хевирлиг мини-цехтерни кожуун бүрүзүңге болгаш сумуларга ажыдары чугула апарган.

Тываның Көдээ ажил-агыл болгаш аш-чем яамызы бо 2009 чылда көдээ ажил-агылы хөгжүдер федералдыг программаның болгаш республиканың бюджетинден үнген акша-хөреңги-биле Тыва иштинге көдээ ажил-агыл продукциязының болбаазырадылгалын күштелдирип, аңаа херек бүгү талаалыг дуза-деткимчени кадары-биле бодунун мурнунга улуг сорулга кылдыр салган. Ынчангаш бо талазы-биле кандыг тодаргай ажилды кылырын яамының республиканың мал ажылын харыылаар килдистиң эргелекчизи Сергей Михайлович Шырапайдан сонуургаан мен.

— Көдээ ажил-агыл яамызының мал ажылының килдизи эрткен чылдан эгелээш ийи аңгы адыр-биле аңгыланып турар апарган — бирээзи — килдистиң ниити ажылын, өскези — уксаажыдылга ажылын харыылаар. Бо чылдың кыштаглаашкынче ниитизи-биле 131,6 муң баш бода мал, 53 муң баш инек, 1023 муң шээр мал болгаш 33700 баш чылгы, 35 муң баш хаван, чижек малче шилчидерге 252 муң чижек мал кыштаглаашкынче кирген бооп турар. Кыштаглаашкынче кожууннарның ажил-

агылыры идеккейлиг кирген деп болур. Бо чылда салган сорулга-биле 112 муң тонна сигенни белеткээр тургаш, херек кырында 117 муң тонна сигенни белеткеп алган бис. Бо чем малга четчир бе, азы чедишпес бе деп айтырыгга хамаарыштыр мал чемин 70 хууун одар-белчирилге онаап, таарыштырып каан. Ынчангаш кыштаглаашкынга 117 муң тонна сигенни малга херек негелдези 50 хуу хандырылган бооп турар. Ниитизи-биле бо кыштаглаашкынга бода малдың 39, оон иштинде төрүүр инек 15, 452 шээр мал, 268 хураган, 150 хаван кажааларын ажылгап турар.

Бо чылдың кыштаглаашкыны элээн улуг шылгалданы мал ажылдыг ажил-агылларга салып турар чүве-дир. Республиканың мурнуу чүгүнде чыдар Эрзин, Тес-Хем, Өвүр, Мөңгүн-Тайга кожууннарында хар кылын кылдыр дүшкен. Эрзин кожуунун Качык, Нарын, Мөрен талазында ниитизи-биле харның кылыны 60-70 см чедип турар болгаш оларның байдалы кончук нарын. Малчыннарже оруктар чогу-биле далбайлаашкын чорударынга кывар-чаар материалдарга бергедежишкыннер тургустунуп турар. А хуу малдыг чон бодунун малын хоратпас дээш, бүгү-ле аргаларны тып, немелде тараа-быдааны, комбикормну боттарының таныыр-билер кижилеринден садып ап азы аразында орнажып турарлар. Эрзин кожуунун чагыргазы бо берге айтырылганы шийтпирлээр-биле Чазакче болгаш бистиң яамыже 313 муң рубль түнүг акшаландырышкын талазы-биле дуза дилеп, чагаа кирирге, яамы база өөренип көргөн.

Чоокта чаа январь 16-да бистиң сайыдыыс Валентин Енданның киржилгези-биле Барыын-Хемчике кыштаглаашкынга хамаарышкан улуг хурал болуп эрткен. Аңаа барыын зонаның 6 кожууннарының (Өвүр, Мөңгүн-Тайга, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Сүт-Хөл, Чаа-Хөл) чагырга даргалары, көдээ ажил-агыл эргелелдери болгаш ажил-агылларның удуртукчулары киришкен. Хуралдың киржикчилери боттарының сонуургалдарын

камгалап, санал-оналын, дуржулганы солчуп, моон-даа сонгаар сайзыраарының дугайында чугаалашкан. Барыын зонаның ажил-агылларын дүвүредип турар айтырылганының бирээзи — хар эвээш болганындан суг айтыры чиди-биле тургустунган. Ол ышкаш мал кодурун, ылаңгыя бөрү айтырыын малчыннарның хей кезин көдүрүп турдулар. Кыштаглаашкын эгелээнинден бээр ниитизи-биле 358 баш бода, 2168 баш шээр малды, 76 чылгыны бөрү тудуп чисен бооп турар. Бо айтырыг эң-не нарын болгаш ону чогуур деңгелге чугаалашпас болза, байдал экиживес дээрзин хуралга чыылганнар чугаалап турдулар. Кожууннар боттарының сумулар девискээрлериниң деңгелинге улуг арга-дуржулгалыг аңчыларны мөөңнөп тургаш, бөрүнү узуткаар звено, бригадаларны тургузуп алгаш, аңнап эгелээ-даа болза, күш чедишпейн турар. Оон мурнунда араатаннарны хоран-биле узуткаар дуржулганы Россияның экология албаны хоруп каан-ындан оларның саны элээн көвүдээн бооп турар. Ынчангаш хуралга Барыын-Хемчиктен, Бай-Тайгадан келген төлээлер малчыннар ол хоранын ажылгаар болза, бо талазы-биле байдал экижир дээрзин чугаалап турдулар. Аңаа хамаарыштыр сорулгаларны чедип алыры-биле харыысалгалыг даргалар боттарының доктаал-саавырларын хүлээп ап, харыысалгалыг кижилерни адырлар аайы-биле хуваап каан. Чон болза бодунун сорулгалын, харыысалгалын билип, кыштаглаашкынны хүр эртер дээш черле элээн хемчеглерни ап турар. Ынчангаш дуза кадары-биле хемчеглерни мөөңнөп, тус-тус адырлар бот-боттарыңче чууй шаап турбазы-биле бөрү аглаашкының боттарының үлегери, деми-биле чонга дуза катпас болза, өске айтырылганы чон боду шийтпирлетпер.

Аңгыыр болгаш балык ажылының комитетиниң специализи Виктор Оюнун чугаазы-биле алырга, 2009 чылдың бюджетинде чүгле бөрү аглаашкынынга 1 млн. рубль көрдүнгөн бооп турар, ынчалза-даа бо акшалар ам-даа холга кирбээн бооп турар. Чазын бо акшаларны ап эгелээрин ол дыңнатты. Ынчангаш бо комитет бодунун ажылын көдүрүп, өске регионнарның дуржулганын өөренип көрүп, безин өөрү Каа-Хемниң староверлериниң шаандан тура ажылгап турганы оът-сигенден кылган хораннарын ажылгазак кандыг деп? 4 муң эвес, а 5 болгаш оон-даа хей шаңнал акшаларны төлөп эгелээр болза, аңчыларның сонуургалы база бедир дээрзи билдингир. Бо ажилга улуг дем херек дээрзин хуралга чон чугаалап турду.

Хуралга бо чылын кылыр ажилды база чугаалашкан. Бо чылдың салдыг план-биле алгы-кешти, дүктү болбаазырадыр биче бүдүрүлгелерни Эрзин, Тес-Хем, Өвүр кожууннарның девискээрлеринге тургузар улуг сорулга бар. Аңаа хамаарыштыр бо чылын бюджеттен 8 миллион ажыг рубль түнүг акшаларны аңгылап каан. Чоннук бүдүрүп каан продукциязын болбаазыратпас болзувусса, бурунгаар шимчээр оон өске арга чок. Ынчангаш бичии-бичии мини-цехтерниң дериг-херекселдерин кожавыс Моолдан бо чылын садып алгаш, мал ажылы-биле өзүлделик кожууннарның төптеринге тургузар бис. Шак ындыг хемчээлдиг дериглер чүгле кожаларда бар бооп турарын демдегледип каайн. Оларның садып турар дериглериниң өрте-үнезини база чийк, сөөртүлгези база чоок.

Карим МОНГУШ
чугаалашкан.

Билип алыңар

ШЕРИГ АЛБАНЫНГЛАРГА — ДУЗАЛАМЧЫ АКШАЛАР

Шериг албанынче келдиришкынниң хуусаазын сонгаарладып турар элээн каш чүүлдерни күш чок болдурган-биле холбаштыр шериг албанынче келдиртир ужурлук кижиниң кадайы ижинниг таварылгада азы шериг албанын кижиниң уруу үш хар четпээнде, 2008 чылдың январь 1-ден эгелеп дузаламчы акшаның чаа ийи хевирин доктааткан — ижинниг кадайыңа чаңгыс удааның дузаламчы акшазы база келдиришкын-биле шериг албанын эрттирип турар кижиниң уруунга ай санында дузаламчы акша.

Оон-биле кады 2008 чылдың январь 1-ге чедир шериг албанынче келдирткен шериг албанынгарның өг-бүлелеринге база бо ай, хүннүң соонда шериг албанын эрттирип турганнарга азы эрттирерин уламчылап турарларга дузаламчы акшалар көрдүмзэн.

2008 чылдың декабрь 30-де «Уругларлыг хамаатыларга күрүнениң дузаламчы акшаларының дугайында» Федералдыг хоойлуга өскерилгелер кириериниң дугайында» № 303-ФЗ Федералдыг хоойлуну хүлээп алганы-биле ук чөптүг эвес байдалды эткен. Ам айтылган дузаламчы акшаларны 2008 чылдың январь 1-ге чедир шериг албанынче келдирткеш, шериг албанын эрттирип турарларга тыпсырының ол үндезини болур.

2009 чылдың январь 1-ден эгелеп келдиришкын-биле шериг албанын эрттирип турар кижиниң ижинниг кадайыңа чаңгыс удааның дуза-

ламчы акшазының хемчээли Тыва Республикага 21266 рубльди (Мөңгүн-Тайга, Тере-Хөл база Тожу кожууннарга — 22785 рубль), келдиришкын-биле шериг албанын эрттирип турар кижиниң уруунга ай санында дузаламчы акша — 9114 рубльди (Мөңгүн-Тайга, Тере-Хөл база Тожу кожууннарга — 9765 рубль) тургузар.

Сонуургалдыг кижилер дузаламчы акша тыпсырының дугайында айтырыгны 2008 чылдың декабрь 30-де хүлээп алган № 303-ФЗ Федералдыг хоойлу күш кирген соонда 6 айдан орайтаваанда азы келдиришкын-биле шериг албаны эрттирип турар кижиниң шериг албан-хүлээлгези доозулган соонда, 6 айдан орайтаваанда Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызынга кээп тургузары чугула.

ТР-ниң Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы.

ЧОГУУР ДОКУМЕНТИЛЕРНИ АЛГАН

Республикага аккредитациялыг лаборатория чок турганындан болгаш даштыкыже үндүр садып турар продукцияның сертификациязының талазы-биле хоойлужудулга өскерилгелер-биле холбаштыр, сөөлгү чылдарда Тыва даштыкыже үндүр садып турар продукцияга чидириглиг болуп келген, тодаргайлаарга, далганның сертификациязы. Ол айтырыг ам шийтпирлеттинген.

Специалистерни өөреткен, шинчилел чорудар дериг-херекселдер тывылган болгаш эң сөөлүнде — Тываның лаборатория төвү кижиниң чаагай чоруу болгаш хереклекчилерниң эргелерин камгалаар адырга хайгаарал талазы-биле федералдыг албандан аккредитация документилен алган. Ол дугайында Россияның Хереклекчилер хайгааралының Тыва Республика талазы-биле эргелелиниң удуртукчу Людмила Салчак дыңнаткан.

Борта сагындырып каар чүүл болза, 2008 чылда даштыкыже үндүр садып турган барааннарда, моон мурнунда чылдарда ышкаш кол черни: тараа далганы — АКШ-тың 0,3 млн. доллары-биле чоруп турган азы даштыкыже үндүр садып турар бараанның 37 хуу, транспорт дериг-херекселдери болгаш

артык кезектер 0,46 млн. долларга турган азы 57 хуу.

Дыка хей чылдарда барааннарның номенклатуразы өскерилбейн турар. Сөөлгү ийи чылда Россия Федерациязының девискээринден каайлы таварыштыр үндүр сөөртүп турар барааннарның хемчээлиниң батканының чылдагааны болза, республикага далганның шынарын хынаарын чорударынга аккредитациялыг лабораторияның чок турганы-биле холбашкан болуп турар. Оон түңнелде Моолдун хамаатылары Хакасияның каайлызын таварыштыр Россия Федерациязының девискээринден далганны үндүр сөөртүп турган. Хакасияда аккредитациялыг орган ажылдап турган. Ам байдал өскерилген.

«Тува-Онлайн» медээ агентилели.

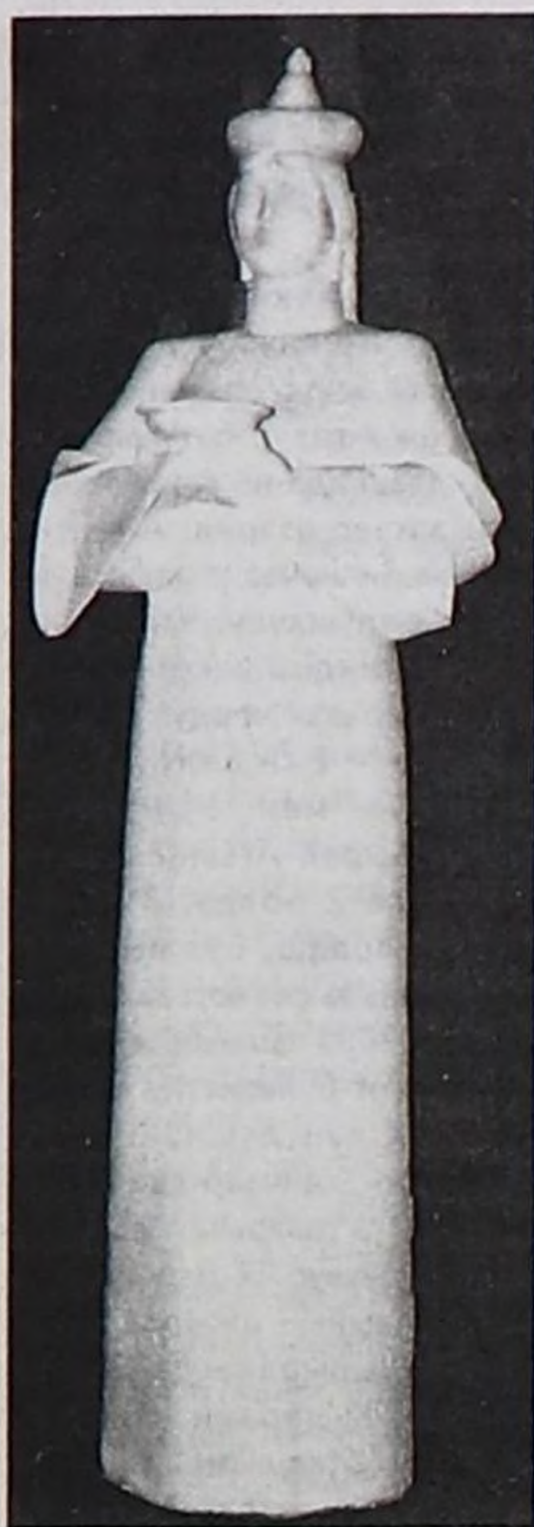
ДЫННАДЫГ

Тыва Республиканың Кызыл кожууну муниципалдыг районун Төлээлекчилер хуралының дыңнадыры болза:

Кызыл кожуунун чагырга даргазының албан-дужаалының олудунга кандидаттарның документилен конкурс комиссиязынга 2009 чылдың февраль 2-ге чедир дараазында адреске хүлээп алыр: 667901, Тыва Республика, Кызыл кожуун, Каа-Хем суур, Таежная кудумчузу, 20, харылзажыр телефону: 9-13-43.

Документилен 8.00 шактан 17.00 шакка чедир хүлээп алыр. Конкурсту эрттирер негелделериниң болгаш керээниң чурумунун дугайында Кызыл кожуунун Төлээлекчилер хуралының 2008 чылдың декабрь 24-те №43 шийтпирин «Кызыл кожуунун медээлери» солунун декабрь айның үндүрүлгезинде парлаан.

Александр ОЙДУП:

«Тыва ие»

ону шеверлер чонуп, янзы-бүрү дириг амытаннар омур-хевири кылып органын көргөн, оларның үлегерин эдерип, чонар-даш чонарынга өөренип алыр күзел ону амыратпайн барган. Көп-Сөөктө төрөлдөргө чонар-дашты тып бээрин чагырын ол бодап чоруп турган...

Ол-ла үеде Сашаның ачазы Советтер ажилының хоочуну Ондар Дамбаевичини Көп-Сөөк суму-зунга ажилдаары-биле чорудупканы оң күзүн күзелин чедип алырынга деткимче болган. Кызыл-Даг школазынга Саша өөренип чедерге, Хертек Тойбу-Хааның удуртканы чонар-даш чонар бөлгүм ажилдап турар болган, аңаа кирип алган, орта ооң сеткили аажок өөрээн. Даш чонарынга өөренип алыры белең эвес, берге херек болган. Бир дириг амытанның дүрүзүн сомалап алырынга оң тургузуун, омур-хевири билбес болзунза, оон орта ажил кылдым-мас. Чазанырынга хей үе-шак херек, ыңай-бээр маңнасаар, чалгаараар болза, мергежилди чедип алыры берге. Саша бөлгүмге кирип алган соонда, башкызындан үргүлчү айтыртынар, оон сүмезин алыр чүткүлдүүн, тура-соруктуун көргүскөн. Хертек Коштайович бо-даа шевер кижилер дээрзин энде-вээн, кичээнгеини оолче сала бергеш, чурумалдыг уран чүүлге хандыкшыдар билиглерни аңаа берген. Чонар-даштан дириг амытаннарның омур-хевири чонаадып чазаны дээрге чурумалдыг уран чүүлге хамааржыр азы бичии скульптурадыр, орта мергежээр кижилер уруг хемчээлдиг скульптура чогаалдары—тураскаалдарын кылыр. Ону чедип алыры белең эвес, чурумалдыг уран чүүлге сагыш-сеткилинден бердинер, оон билиглерин биле чепсегленер, шак, үе барым-даалавайн, чогадыкчы езу-биле тура-соруктуг ажилдаар. Ынчан чурумалдыг уран чүүлдүң ханы уткалыг, чараш эки чогаалдарын, ажилдарын кылып болур. Шак мындыг уткалыг тайылбырларны башкының кылып турганы бичии Ойдушту чуруунга, чазанырынга улам хандыкшыткан. Кайгамчыктыг улусчу шевер Хертек Тойбу-Хааның канчаар чазанырын, чуну кылып олураарын сонургап көөрү Сашаның бир улуг ажилы болу берген. «Хертек Коштайовичиниң чазаныр уелерин билип алгаш, ону барып көөр болу бердим. Чамдыкта кичээл төнерин шуут четтикпейн маңар мен. Бо дээрге бир онзагай шевер, ажык, чугаазы солун кижилерин, мергежилдин Александр Ойдуш чедип алган. Профессор анык оолдун чурумалдыг уран чүүлге салым-чаяннын, чогадыкчы бодаалдарын билгеш, дээди эртемни чедип алгаш, аспирантураны дооскаш, бо институтка ажилдаарын сүмелеп-даа турган. Өг-бүлелиг, ажы-төлдүг болу бергени-биле өөрөдигезин уламчылаар аргазы чок болу берген. Диплом ажилынга «Тыва ие» деп скульптураны ол кылган. Бо дээрге бурунгу тыва каас-коя национал идик-хевин кеткен, узун чаштыг, чавагалыг, холунда ак кадак кырында аякта ак чеминиң дээжизин кудуп алган турар тыва иениң буяныг чазык-чагай омур-хевири көргүскөн ажил болур. Диплом ажилы улуг үнелелди алган. ТР-ниң Чазак Бажынының адаккы каадында Александр Ойдуштуң «Тыва ие» деп скульптуразын тургускан.

Саша билип келирге-ле, авазы Тана Байыр-ооловна чараш, каас-коя тыва идик-хеп даараар шевер кижилер болган. Орлан-шоваа, дес-кел чок оол авазының канчаар дааранып ораарын үргүлчү сонургап көөр, дузалажыр дээш шаптыктаар болу берген. Ынчан: «Мен база мынчаар дааранып өөренип алзымза» деп, ол бодап чоруур болу берген. Ачазы Ондар Дамбаевич ону эскерип, билип кааш: «Ава ышкаш шевер болур кижилер сен, оглум, чуруунга, чазанырынга өөренип ал» деп, сүмелээн. Ачазының чагы-биле ол чуруунга, чазанырынга хандыкшы берген. Шуйнуң Булуң суурнуң клувунга бир хүн «Даш дугайында шүлүг-лел» деп индий кино үнгөн, аңаа уянгылыг, тааланчыг ыры-шоорлуг шеверлерниң даштардан чүнү-даа омур-хевирилерин чаап, сиилбилеп турарын көргүскөн, Саша ону дыка сонургаан, кончуг кичээнгеилиг көргөн. Көп-Сөөктүң Сарыг-Хаяда чымчак чонар-даш барын ол билер,

болган. Кылып ораар ажилының утказын, ону баш бурунгаар канчаар кылырын бодап, чогаадып алганындан эгелээш, канчаар чонарын тайылбырлаар. Ынчан чоруп тургаш, дыка хей чүүлдерни билип алган мен» деп, Александр Ойдуш сактып чугаалап ораар. Күзелин чедип алыр дээш чүткүлдүг оол мындыг хемчеглерни ап тургаш, даш чонарынга элээн мергежил берген, сески класска тургаш, уругларның республика делгелгезинге чонар-даштан чазаан «Дилги», «Бызаа» деп ийи ажилын кириштирген. Жюри оон «Бызаа» деп ажилынга улуг үнелелди бергеш, ССРЭ-ниң Улус ажил-агайының чедишкенин делгелгезинге баар путевка-биле шаңнаан. Москвага ол баргаш, көрбээнин көргөн. Сашага дыка-ла өөрүнчүг болган, даш чонар уран чүүлдүң улуг ужу-дузалыын, ол кижини аталдарга чедирип болурун ынчан ханы угап билген, ынчангаш аңаа ажил-чорудулгазын тураскаадыр бодай берген.

Ону классты дооскаш, Хертек Тойбу-Хааның сүмелээни-биле Кызылдың уран чүүл училищезинин чурулга, чазанылга салбырынга кирип алгаш, ийиги курсту дооскан, бо үениң дүрүзүндө анык эр сурагыг чурукчу Сергей Лаңзының болгаш өске-даа башкыларның удуртулгазы-биле чуруунун, чазанырының билиглерин алган. Ынчан Алма-Атаның уран чүүл училищезинин скульптура салбырынга өөренип турган Товариштай Ондар чедип келгеш, Александрны материал-техниктиг баазаны эки өөренип турары училищениң скульптура салбырынга кирип алырын сүмелээрге, оон-биле чөпшээрешкеш, ынаар өөренип чорупкан. Ойдуш ону 1978 чылда кызыл диплом-биле доозарга, талантылыг оолду Москваның Суриков аттыг уран чүүл институтунга (ам академия) өөренири-биле чоруткан. Ол өөренип тургаш-ла, скульптурага хамааржыр янзы-бүрү ажилдарны, каасталгаларны кылып турган. Арат шөлүндө фонтанның тударынга идепкейлиг киришкен. Институтка профессор Лев Кербельдин мастерскаязынга скульпторнуң ханы

«Күзелім бүткени чогаадыкчы ажылым үндезини болган»

Александр Ойдуш «Аът» деп скульптуразының чанында.

билиглерин, мергежилдин Александр Ойдуш чедип алган. Профессор анык оолдун чурумалдыг уран чүүлге салым-чаяннын, чогадыкчы бодаалдарын билгеш, дээди эртемни чедип алгаш, аспирантураны дооскаш, бо институтка ажилдаарын сүмелеп-даа турган. Өг-бүлелиг, ажы-төлдүг болу бергени-биле өөрөдигезин уламчылаар аргазы чок болу берген. Диплом ажилынга «Тыва ие» деп скульптураны ол кылган. Бо дээрге бурунгу тыва каас-коя национал идик-хевин кеткен, узун чаштыг, чавагалыг, холунда ак кадак кырында аякта ак чеминиң дээжизин кудуп алган турар тыва иениң буяныг чазык-чагай омур-хевири көргүскөн ажил болур. Диплом ажилы улуг үнелелди алган. ТР-ниң Чазак Бажынының адаккы каадында Александр Ойдуштуң «Тыва ие» деп скульптуразын тургускан.

Александр Ондарович Тыва-зынга келгеш, чедип алган эртемниң аайы-биле чогадыкчы ажил-чорудулгаже шымнып кирген. Оон кылган ажилдарын бо кыска материалга шуптузун санап бижирип болдунмазы-биле кол-колун айтып көрейин. Кызылдың чанында Улуг-Хемни кежер эрги көвүргүч чаарты эде кылып турар үеде, оон оң талазынга ийи, солагай талазынга ийи аътты—шупту улуг хемчээлдиг дөрт аътты сиилбирлеп тургузар санал кирип турарын Тываның автоорук эргелелиниң начальниги Салчак-оол чугаалааш, оон төлөвилелин кылырын Ойдушка сүмелээн. Чүге дээрге көвүргү Азия диптин чиге төвүндө республика найысылалыңче кирер, Тываның ыдыктыг Улуг-Хемин кежер улуг эжик болганды, аңаа Тыва чуртунуң, тыва кижиниң ыдык демдектериниң бирээзин тургузары чугула болу берген. Аът—Тыва чуртунуң, тыва кижиниң төөгүзү, амыдыралы, ажил-ижи биле туруш, оон чоргааралы, хей-аът кирикчизи, тывалар аътты шаандан бээр үнелеп, хүндүлөп, алгап-йөрээп, ырлап чораан. Скульптор санал-биле чөпшээрешкеш, бедии 2 метр, дооразы 2 метр 40 см аътты сиилбирлеп кылыр төлөвилелди кылган, ону деткээн. Демир-бетондан кылыр дээрге, үре-

лиичел, хүлөрдөн кылыр дээрге, өртээ аар болган. Саянның ак мраморундан кылырын шиитпирлээн, Ойдуш бөлүк улусчу шеверлерни эдериң алгаш, Саяногорскиге чедергеш, аъттар оюп, чонуп, сиилбирлеп кылыр бирээзи-ле он ажыг тонна дөрт мраморну кастырып, хирээледип алыр хемчеглерни алган. Ол хире хемчээлдиг чарык, бузуу чок бүдүн даш тывылбайн туруп берген. «Ам канчаар, мерген угаанныг тыва улустун бурунгу чачылы езугаар бо черниң ээзинден диленирин шиитпирледивис. Саң салып алгаш, кайгамчыктыг чараш бойдус-чурумалдыг, бай-байлактыг Саянны алгап-йөрээгеш, оон ээзинден бистиң хереглээнивис чараш мраморун хайырлаарын дилеп чүдүп, тейледивис, оон соонда оран-делегей дилээвисти хандырган. Тываларның езулалдарында ужу барын ынчан билген бис» деп, Александр Ондарович хөөрээр болду. Эки шынарлыг мрамор даштарны сөөртүп чедирип алгаш, дөрт аъттың омур-хевири скульптор шынарлыг кылып дооскан, аъттар көвүргүчү ол-бо талаларын аян-шинчи кирип каастап турар.

Афганистанга интернационалчы хүлээлгезин күүседип чорааш база чурттуң «изиг топкаларынга» киришкеш, маадырлыгы-биле амытынындан чарылган Тываның оолдарынга тураскааткан тураскаалды чогаадып кылыр конкурсту чарлаан, аңаа Ойдуштуң кылган скульптуразы ханы уткалыг болганы-биле тиилээн, ону Кызылдың №12 школазының чанында тургускан. Бай-Тайганың Кызыл-Даг суурда Күш-ажылдың Маадыры, Маадыр ие Үрүлө Канданның, Барыын-Хем-китиң Эрги-Барлык суурда эртемден Самбуу Ооржактың, Сарыг-Септе В.И. Ленинниң, республиканың хөгжүм-шии театрының фойе-зинде Виктор Көк-оолдун скульптура тураскаалдарын, Тываның сурагыг эртемденнеринин, чогаалчыларының, уран чүүлүнүң ажилдакчыларының чуруктарын сиилбирлээн хей саныг тураскаал-самбыраларын кылган. Найысылалды каастап-шимээриниң хемчеглеринге идепкейлиг кирип турар. «Азия төвүнүң» тураскаалын чаарткан.

Тыва Республика биле Красноярск крайның автоорунуң кызыгаарында улуг хемчээлдиг адрес тураскаалды мрамордан сиилбирлеп тургускан.

Кызыл хоорайның сүлдө демдээн, тугун чогаадыр конкурска хей авторлар киришкен, оларның иштинден Александр Ойдуштуң чогаатканы хоорайның ыдык демдектери шылгап үнгөн. Сүлдө демдектин кол хевир сарлык болуп турар, ол болза Тываның чурттакчыларының амыдыралының үндезини мал дээрзин көргүскөн, ында сиилбирлээн сарлык бодунуң хевир-биле хүндүткелди, бүзүрелди, камгалалды, тиелеттирбес күчү-күштү илереткен. Сарлыктың ийи мыйызының аразында хүннү өгнүң хараачазы кылдыр сиилбирлээн, ол болза тыва кижиниң чурттаар оран-савазы, мында амыдыралдың, оттуң, чылыгының тывылганының, хүннүң херелдери республиканың хей национал улустарының тайбың сырый каттыжылыгының идеязын көргүскөн. Найысылалдың кызыл өңүг тугунда хоорайның сүлдө демдээн сиилбирлээн. Чадаананың Үстүү-Хүрээзиниң каасталгаларын кылырынга эрткен чылын улусчу шевер өөрү-биле кады идепкейлиг киришкеш, улуг хемчээлдиг ажилды кылган.

Хостуг уелеринде оон холу анаа орбас, кандыг-ла-бир чүвени чурраан, малгаштан, пластилинден болгаш өске-даа материалдардан туткан, кылган ораар. Тываны ажилы-биле алдаржыткан сурагыг кижилериниң хей саныг херек тураскаалдары—бюсттарын кылган болгаш кылып-даа турар, чамдык ажилдарын Тываның Национал музейинге белекке берген. Оларның аразында Күш-ажылдың Маадыры башкы Дамдын-оол, спортчулар Өргөлээр, Дидим-оол, улусчу шевер Кагай-оол болгаш өскелер-даа бар.

Скульптор чүгле бодунуң тускай мергежилиниң аайы-биле ажилдап чоруур эвес, найысылалдың, республиканың хей-ниити ажилдарына идепкейлиг кирип, бодунуң үлүүн кирип чоруур. ТР-ниң Чурукчулар эвилелиниң даргазынга 2001-2005 чылдарда ажилдап тургаш, чурумалдыг уран чүүлдү хөгжүдериниң тодаргай хемчеглерин алган.

Александр Ойдуштуң чогадыкчы ажил-чорудулгазын үнелеп көргөш, аңаа Тыва Республиканың уран чүүлүнүң алдарлыг ажилдакчызы деп хүндүлүг атты тывыскан.

Чуруунуң, чазанырының уран чүүлүгө аныктарны хандыкшыдарынче, өөрөдиринче Александр Ондарович доктаамал сагыш салып чоруур. Огу Сылдыс ачазын дөзөп салгаан чурукчу болган. Дээди эртемни чедип алыры-биле ачазының доосканы Москваның Суриков аттыг уран чүүл академиясында өөренип кирген, ам үшкү курста чедишкенин өөренип турар, уран чурулга талазы-биле тускай эртемни чедип алыр сорулганы ол салган.

Александр Ондаровичиниң кылып турар ажилдары хей болгаш моон сонгаар улуг хемчээлдиг ажилдарны кылыр талазы-биле тодаргай чогадыкчы бодаалдары бар, бо дугайында амдыызында кымга-даа чугаалавайн турар, олар бүдө бээринге ол бүзүрээр. Бодунуң херээнге сагыш-сеткилинден бердинген скульпторнуң бодаан бодаалдары бодараарын, чогадыкчы чедишкенин күзөп каалынар.

Таан-оол ХЕРТЕК.

Чуруктарны Ай-кыс МАС-ПЫК-ООЛ тырттырган болгаш скульпторнуң өг-бүлө архивинден алган.

КРЕЩЕНИЕНИ ТЫВАГА ДЕМДЕГЛЭЭН

Шолбан Кара-оол коллегалары-биле Улуг-Хемниң Кызыл хоорайның дыштанылга парыгынче кирер аксында адырынга эжинген.

Тывага январь 18-тен 19-туң дун ортузунда найысылалга 30 градус соок турган. Улуг-Хемниң Кызыл хоорайның дыштанылга парыгынче кирер аксында адырында эштинге дошту оюп белеткээн черни Кызыл хоорайда Свято-Троицк хүрээзиниң ламазы ада Вячеслав ыдыктаан соонда, аңаа крещение эштишкини болуп эрткен. Эрткен чылын бо үеде агаарның температуразы 47 градус соок турган, бо чылын агаар элээн чылыг болганы-

биле эштир күзелдиг кижилерниң саны 200 чедип турган.

Крещениениң эштининиң езулалыга республиканың удуртукчулары база киришкен. Оларның аразында ТР-ниң Чазааның Даргазы Шолбан Кара-оол, республиканың Чазааның Даргазының оралакчылары Анатолий Дамба-Хуурак, Артур Монгал, Тываның прокурору Павел Бухтояров, ТР-ниң иштики херектер сайыды Виктор Лесняк, Тыва Республикада

Кол федералдыг инспектор Александр Попов болгаш өскелер-даа бар.

Шолбан Кара-оол эжинген соонда үнүп келгеш: «Эрткен чылын Крещение дүнезинде Кызылга агаарның температуразы 47 градус соок турган, ыңдыг-даа болза, эштип турган бис, бо чылын агаар элээн чылыг-дыр. Крещениеде эштир дээрге анаа бир болуушкун эвес, онзагай чүүл дээрзинге бүзүрээр мен» — деп ол чугаалааш, православ шажынның чүдүкчүлеринге байыры чедиргеш, ыдыктаан суг кижилер бүзүзүңгө чыл дургузунда кадык-шыырак, омаксергек болур күштү бээрин күзээн.

Крещение дүнезинде паркка эмчинин дүрген дуза чедирер, Тываның онза байдалдар эргелинин, иштики херектер яамызының бригадалары дежурныйлаан. Ыдыктаан сугга эжинген нерниң чаңгызынга-даа дуза херек-чок болган.

Православ хүрээзинге байырлал езулалдары болган. Хүрээ 2 тонна сугну ыдыктаан, ол болза кайгамчык хуулгаазын дээштиг күштүг болурун ада Вячеслав чугаалап турар.

Бистиң корр.

Виталий Шайфуллинниң тырттырган чуруктары.

Ажыглалга кирген тудуг

КИЖИ БҮРҮЗҮНҮҢ КИРЕР БАЖЫҢЫ

Кызылдың Красноармейская кудумчузунда чаа, чараш тудуг көстүп келген. Ол дээрге хоорайның пенсия эргелинин оран-савазы. Чаа тудугнуң ажыглалче киргениниң байырлыг ажыдышкыны январь 17-де, субботада, 10 шакта болган.

Россияның Пенсия фондузунуң Тыва Республикада салбырының даргазы Баяна Тугур-оол, ТР-ниң Чазааның оралакчы даргазы Анатолий Дамба-Хуурак, кол федералдыг инспектор Александр Попов чаа бажыңның ажыглалче киргени-биле изиг байыр чедиргеш, пенсия системаның хоочуну Зоя Папагаевна Аракчаа баштадыр кызыл кожааны кескеннер. Оон соонда чыылганнар бажыңның иштин сонургап көргөннер. Магадавас аргажок: кирип келирге-ле, бирги каытта келген кижилер хүлээп алыр кылымал шилден бүткен 8 кабинканы (клиент албанын) кончуг-даа таарымчалыг кылдыр кылган. Пенсиязын кылдыртыр дээн, ие капиталының сертификадын алыр дээн азы келир үедеги пенсиязының немелде дадывыр

айтыры-биле келген кижилер-даа, пенсиязының дугайында янзы-бүрү айтырылар билип алыр дээн хоочуннар-даа бо клиент албанынга келир, ыңчангаш оон ажылдаар байдалы эң таарымчалыг болуру чүдөн чугула. Аңаа Анатолий Дамба-Хуурак, сайыт Кан-оол Даваа ол дораан-на пенсияның чыылдалыг кезээне немелде хуудадывырлар кириеринин дугайында билдиришкениннери долдурганнар. Байырлыг ажыдышкыныга кирип келген даргалардан ону эргелелдин бо чаа бажыңыга бир дугаар бижээн кижилер Александр Попов болган. Ындыг билдиришкени бижээннер ам чыл санында күрүнөден немей 12 муң рубль акшаны ап тургаш, 10 чыл иштинде 240 муң рубльди пенсиязынга немей чыып алыр аргалыг

болур.

Удатпас анаа пенсионерлер боттарының пенсиязының талазы-биле сан-чугайны, медээлерни боттары дорт көрүптер мониторларны база тургузар. А бажыңның кирер эжик чадазының чанында база херим эжинде коляскалыг кижилерге пандусту кылып каан. Хүн талазында көжегелей карагылаткан шилдиг сонгаларны «меге» («фальш-окна») тургускан.

Чамдык өрээлдерге эргелелдин архиви турар. Ында бажыңның чылының чүрээ болур дерилгелиг өрээлде санакчыны тургускан: изиг суг, чылыг өртээн ам бажыңдан салып турбас, чүгле оон көргүзүглери-биле төлээр. Ол ышкаш чырык өже бээрге, дизель шимчедикчи база бар. Чылыгы өйлей долгап ап болур. Черле ниитизи-биле энергия камналгалыг технологиялар-биле туткан бажың болду.

Тудугну мурнунда Бай-Хаакка 10 аал чурттаар бажыңны тудуп

кирген «Сай» КХН (даргазы Р.К. Курашвили) ажыглалче кириген. Тудугга кол кижилер тудугжулар болбайн канчаар, оларга өөрүп четтиришкенин чугаалавайн, кымга чугаалаарыл. Олар төлөвилел езугаар 19 ай тудар тургаш, хуусаа бетинде, 16 ай иштинде көрдүнген акша-хөреңгиден чаңгыс көпеек-даа артыр чарывайн бажыңны дужаапкан. Чоорту шак мындыг клиент албаннарын кожуун бүрүзүңгө тургузар. Шынап-ла, байыр чедиргеннерниң онзалал демделеп турганы ышкаш, эрте-даа бол, орай-даа бол, кижилер бүрүзү пенсия назыны чедер, пенсия эргелелинге ыяап кирер апаар. Ынчангаш кызылчыларга белек болган бо чаа, чараш бажыңче кирип моорлаңар, ында силерни кызыл-хүрөң формахептиг ажылдакчылар уткуп хүлээп алыр.

Пенсия фондузунуң парлалга бөлүү белеткээн.

Чаааатар аразында

ИЕНИН ХОМУДАЛЫ

Кандыг-даа ие кижилер төрүп каан төлүм дээр. Ие кижиге ажы-төлү дег эргим чүве чок. Мынча чылдар иштинде ажы-төлүн бут кырынга тургузар дээш ада-ие кандыг бергелерни эртпес дээрл. Ажы-төл өзүп, эртем-билигчедип алырга, ие кижилер дег өөрүшкүлүг кижилер чок боор чүве. Ындыг аас-кежиктиг иелерниң бирээзи чордум. Бодум төрүмелимден 2-ги бөлүктүн инвалиди кижилер мен. Уругларым адазы Шыдыраа Агынаевич Сарыглар-биле 2 оолду, 3 кысты өстүрүп азырааш, бут кырынга тургузуп каанымыска чоргаарланып чоруур бис. 2008 чылдың сентябрь 18-те бистиң өг-бүлөвистиң кырынга караңгы дүн дүшкени-биле дөмей болган, канчаар-даа аажок улуг когаралга таварыштымыс.

Бистиң урувус Ак-Даш суурнун библиотеказының ажылдакчызы Шораана Шыдырааевна Сарыгларны каржы-дерзини кижилер машинага олурткаш, амы-тынынга четкеш, орукка октапкан болган. Кандыг-даа кижилерге кара сеткил чок, төрөл чонунга дуза кадып чоруур урувусту өлүрүп кааннар мынчага чедир тывылбааны, оларның хоойлу езугаар кеземче херээн чүктөвээни биске дыка хомуданчыг болуп турар. Эрге-хоойлу ажылдакчылары бо херекти шын истеп, чөптүг шииткелди үндүрер боор дээрзинге идегедивис.

Дадар КАРА-САЛ.

Сүт-Хөл кожуун.

Ак-Даш суур.

Озал-ондак

КЕЗЕМЧЕ ХЕРЭЭН ЭДЕ КӨРГЕН

Бо чылдың январь 15-те республика найысылалы Кызылга пассажирлер сөөрткен «Газель» удур кел чораан «маршрутка»-биле үскүлешкенинден 16 пассажир янзы-бүрү кемдээшкениннери алган. Орук-транспорт озалондаа болган черден 11 кижини эмнелгеге чыттырган. Бо улуг озалондак чолаачының буруузу-биле болган. Аңаа хамаарыштыр РФ-тиң Кеземче кодекзиниң 264 чүүлүнүн 1-кезээ-биле республиканың Иштики херектер яамызының Истелге эргелели кеземче херээн оттурган турган.

Озал-ондакка кемдээннерниң бирээзи 62 харлыг херээжен кижилер республиканың төп эмнелгезинге январь 18-те амы-тынындан чарылган. 16 пассажирниң бирээзи мөчээн соонда, буруулуг чолаачының кеземче херээн эде көргөн, аңаа хамаарыштыр РФ-тиң Кеземче кодекзиниң 264 чүүлүнүн 2-кезээ-биле кеземче херээн оттурган, ында орук дүрүмүн үрзэн, оваарымча чогу-биле кижиниң амы-тынындан чарлырынга чедирген буруулуг чолаачыны беш чыл чедир хосталгазын казып шидери көрдүнүп турар.

Республиканың төп эмнелгезиниң кол эмчизиниң оралакчызы Айлаана Донгактың дыңнатканы-биле алырга, янзы-бүрү кемдээшкениннери алган 9 кижилер амы үеде эмнедип турар, оларның иштинден ийи кижиниң кадыының байдалы элээн берге болуп турар.

«Тыва-Онлайн» медээ агентилели.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЗУ

Административтиг хойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында Тыва Республиканың Кодекси

Хойлужудулга палатазы 2008 чылдың сентябрь 26-да хүлээп алган

Хойлужудулга палатазы 2008 чылдың ноябрь 19-та дагын катап хүлээп алган

Төлээлекчилер палатазы 2008 чылдың декабрь 26-да чүлдүз деп көргөн

«Административтиг хойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында Тыва Республиканың Кодекси» (моон соңгаар – бо Кодекс дээн) Тыва Республиканың Хойлузу Россия Федерациязының Конституциязынга, административтиг хойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында Россия Федерациязының Кодексинге, Тыва Республиканың Конституциязынга дүүштүр, административтиг хойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында Россия Федерациязының Кодекси-биле Россия Федерациязының эргелелинге хамаарыштырбаан айтырыглар талазы-биле, ооң иштинде Тыва Республиканың хойлулары-биле болгаш Тыва Республиканың өске-даа нормативтиг хойлу-дүрүм актылары-биле көрдүнгөн хемчээлдерни болгаш дүрүмнерни хажытканы дээш административтиг харысалганы тургузуп турар, а ол ышкаш бо Кодекс-биле көрдүнгөн административтиг хойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында протоколдар тургузар болгаш херектер сайгарып көөр талазы-биле төлээлеттирген органнарны болгаш албан-дужаалдыг кижилерни тодарадып турар.

1 эге. Ниити дүрүмнер

1.1 чүүл. Административтиг хойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында Тыва Республиканың хойлужудулгазы

1. Административтиг хойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында Тыва Республиканың хойлужудулгазы административтиг хойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында Россия Федерациязының Кодексинге үндезилетинишаан, бо Кодекстен тургустунган.

2. Административтиг хойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында Россия Федерациязының Кодекси-биле Россия Федерациязының эргелелинге хамаарыштырбаан айтырыглар талазы-биле административтиг харысалганы тургузуп турар хемчээлдер, Тыва Республиканың өске хойлуларынга туруп болбас болгаш бо Кодекске кирип турар ужурулуг.

1.2 чүүл. Административтиг кеземчелерниң хевирлери

1. Бо Кодекс-биле көрдүнгөн административтиг хойлу-дүрүм үрээр чоруктарны кылганы дээш хамаатыларга, албан-дужаалдыг кижилерге болгаш юридиктиг эргелиг албан черлеринге хамаарыштыр дараазында административтиг кеземчелерни тургузуп болур болгаш ажыглап болур:

1) сагындырыгы;

2) административтиг торгаалды.

2. Организацыг-башкарыкчы азы административтиг ажил-агыйжы хүлээлгелерни күүседир-биле холбашкан административтиг хойлу-дүрүм үрээр чоруктарны кылган удуртукчулар болгаш күрүнени база муниципалдың эвес болуп турар организацияларның өске-даа ажылдакчылары, база ол ышкаш юридиктиг эрге чокка сайгарлыкчы ажил-чорудулганы боттандырып турар кижилер (моон ыңай хуу сайгарлыкчылар дээн), бир эвес бо Кодекс-биле өске чүүл доктааттынмаан болза, албан-дужаалдыг кижилер ышкаш кылдыр административтиг харысалганы чүктээр.

1.3 чүүл. Административтиг торгаалдарны санаарының чуруму

Бо Кодекс-биле көрдүнгөн административтиг хойлу-дүрүм үрээр чоруктар дээш бээр административтиг торгаалдарның түнү федералдыг хойлуларга дүүштүр Тыва Республиканың бюджетинче кирип санаттынар.

2 эге. Хамаатыларның эргелеринче болгаш чоннуң кадыкшылынче семеп турар административтиг

хойлу-дүрүм үрээр чоруктар

2.1 чүүл. Ажилчын олуттарны нормалаарының доктааткан чурумун үрээр

Инвалид кижини доктааткан нормаларның иштинге ажилга хүлээп алырындан ойталаарындан аңгыда, өйлеп каан ажилчын олуттарны тургузар азы аңгылап бээр талазы-биле Тыва Республиканың хойлужудулгазы-биле доктааткан хүлээлгелерни ажил берикчилериниң күүсетпези,

албан-дужаалдыг кижилерге 5000 рубль хемчээлге; юридиктиг эргелиг албан черлеринге – 50000 рубль хемчээлге административтиг торгаалды онаарынга чедирер.

2.2 чүүл. Тыва Республиканың республика бюджетинден чиигелде алыр эргелиг хамаатыларны немелде эм аймаа-биле хандыраарының чурумун үрээр

Тыва Республиканың республика бюджетинден чиигелде алыр эргелиг хамаатыларны немелде эм аймаа-биле хандырап талазы-биле Тыва Республиканың Чазаның доктааткан чурумун үрээр,

албан-дужаалдыг кижилерге 500-тен 2000 рубль чедир хемчээлге, юридиктиг эргелиг албан черлеринге 2000-дан 5000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарынга чедирер.

2.3 чүүл. Психиктиг сандараашкындан хилинчектенип чоруур кижилерге күрүне деткимчезин бээриниң чурумун үрээр

Психиктиг сандараашкындан хилинчектенип чоруур кижилерге күрүне деткимчези бээр талазы-биле Тыва Республиканың Чазаның доктааткан чурумун үрээр,

албан-дужаалдыг кижилерге 500-тен 1000 рубль хемчээлге; юридиктиг эргелиг албан черлеринге – 1000-дан 2000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарынга чедирер.

3 эге. Хей-ниитиниң корум-чурумунче болгаш хей-ниитиниң айыыл чок чоруунче семеп турар административтиг хойлу-дүрүм үрээр чоруктар

3.1 чүүл. Улусчу дружинниктиң хойлу езугаар ажил-чорудулгазынга шаптыктаары

Улусчу дружинниктиң хей-ниитиниң корум-чурумун камгалаар талазы-биле хүлээлгелерин күүседип турда, ооң хойлу езугаар негелделеринге чагыртпазы, ооң-биле деңге өске хевирге ооң хойлу езугаар ажил-чорудулгазынга шаптыктаан таварылгада, –

хамаатыларга 500-тен 1500 рубль; албан-дужаалдыг кижилерге – 1000-дан 2000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаар.

3.2 чүүл. Хей-ниити черлеринге пиротехниктиг чепсек-херекселдерни ажыглаары

Хей-ниити черлеринге (фейерверктер эрттиреринге ажыглап турар херекселдерден аңгыда) пиротехниктиг чепсек-херекселдерни, ооң иштинде, бир эвес ол албан-ажыл азы бүдүрүлгө ажил-чорудулгазы-биле холбашпайн турар болза, боду кылган херекселдерни ажыглаары,

хамаатыларга 1000-дан 1500 рубль; албан-дужаалдыг кижилерге – 1500-тен 2000 рубль чедир; юридиктиг эргелиг албан черлеринге – 2000-дан 3000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарынга чедирер.

3.3 чүүл. Терек хөвөңи, кургаг сугенни өрттедири, одаглар салыры

Эштир черлерге, чурттакчылыг черлер кыдыында, парктарга, скверлерге, ыяш-даш олурткан черлерге, ховуларга, ниити ажыг-лалдың автомобиль оруктарын дургаар,

чуртталга бажыңнарының (дачалар) азы бүдүрүлгө тудугларының чоогунга, өртке удур айыыл чок чорук дүрүмнериниң сагылгазы чокка терек хөвөңи, кургаг суген өрттедири, одаглар кыпсыры,

хамаатыларга 1000-дан 1500 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаал онаарынга чедирер.

3.4 чүүл. Муниципалдыг тургузугнун девискээринде тус чер бот-башкарылга органнарының арыг-шеверни хандырап талазы-биле доктаадып тургускан дүрүмнерин үрээр

Муниципалдыг тургузугнун девискээринде тус чер бот-башкарылга органнарының арыг-шеверни хандырап талазы-биле доктаадып тургускан дүрүмнерин үрээр таварылгада,

сагындырыгы бээр азы хамаатыларга 500-тен 1000 рубль чедир; албан-дужаалдыг кижилерге 1000-дан 5000 рубль; юридиктиг эргелиг албан черлеринге – 5000-дан 10000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаар.

3.5 чүүл. Суг объектилеринге кижилерниң амы-тынын камгалаарының дүрүмнерин үрээр

Суг объектилеринге кижилерниң амы-тынын камгалаар талазы-биле Тыва Республиканың Чазаның бадылаан дүрүмнерин хажытканда,

сагындырыгы бээр азы хамаатыларга 2000-дан 2500 рубль; албан-дужаалдыг кижилерге – 4000-дан 5000 рубль чедир; юридиктиг эргелиг албан черлеринге – 40000-дан 50000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаар.

3.6 чүүл. Хей-ниити черлеринге хамаатыларга шорлуру

Хей-ниити черлеринге хамаатыларга шорлуру азы садып алыр-садар, орнаар азы өске-даа аргалар-биле идик-хеп садып алыр сорулгалар-биле, а ол ышкаш төлге салыр, диленир, эр-херэзжен янган чорук шынарлыг дуза чедирер, чок-ла болза хей-ниити черлеринге өске хамаатыларга хамаарыштыр оларның тура-соруунга удур өске-даа дузаларны чыгаар сорулгалар-биле боттандырып турар, хамаатының албадалдыг ажилдар кылырын илереткен хей-ниити чурумун үрээр,

сагындырыгы бээр азы хамаатыларга 100-тен 300 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарынга чедирер.

3.7 чүүл. Хей-ниити черлеринге төлге салыры

Кудумчуларга азы өске-даа хей-ниити черлеринге акша, идик-хеп азы өске-даа өрттектиг чүүлдер алыр дээш төлге салыры, сагындырыгы бээр азы хамаатыларга 100-тен 300 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарынга чедирер.

3.8 чүүл. Хей-ниити черлеринге көзөр азы өске-даа азарттыг оюннар ойнаары

Кудумчуларга азы ону ойнаарынга бердинмээн өске-даа хей-ниити черлеринге акша, идик-хеп база өске-даа өрттектиг чүүлдер алыр дээш, көзөр азы азарттыг оюннар ойнаары,

сагындырыгы бээр азы хамаатыларга 100-тен 300 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарынга чедирер.

3.9 чүүл. Аудиовизуалдыг чогаалдар көргүзүп турда назы-хар аайы-биле кызыгаарлаашкыннары үрээр

1. Аудиовизуалдыг чогаалдарны көөрүнүн назы-хар аайы-биле кызыгаарлаашкынның доктаадып каанда, айыттыг назы-хар аайы-биле кызыгаарлаашкын дугайында медээлер афишада чок турда, ону хөйгө көргүзери,

албан-дужаалдыг кижилерге 1000-дан 2000 рубль чедир; юридиктиг эргелиг албан черлеринге – 2000-дан 3000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарынга чедирер.

2. Аудиовизуалдыг чогаалдарны көөрүнүн назы-хар аайы-биле кызыгаарлаашкынның доктаадып каанда, аудиовизуалдыг чогаалдар көргүзүп турар үеде ону көөрү-

нүн назы-хар аайы-биле кызыгаарлаашкын доктааттынмаан чарлал блоктарын хөйгө көргүзери,

албан-дужаалдыг кижилерге 1000-дан 2000 рубль чедир; юридиктиг эргелиг албан черлеринге – 2000-дан 3000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарынга чедирер.

3. Аудиовизуалдыг чогаалдар көөрүнче кириериниң назы-хар аайы-биле доктааттынган кызыгаарлаашкынның үрээр кижилерге – албан-дужаалдыг кижилерге 1500-тен 2500 рубль чедир; юридиктиг эргелиг албан черлеринге – 4000-дан 5000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаар.

3.10 чүүл. Хамаатыларның ыржымын болгаш амыр-дыжын үрээр

Россия Федерациязының хойлужудулгазынга дүүштүр хойлу-дүрүм үрээр чоруктарны, авариялар уржуктарын, бойдус халаптарын, өске-даа онза байдалдарны чайладырынче, хамаатыларның амы-хууда болгаш хей-ниитиниң айыыл чок чоруун хандыраары-биле холбашкан сонгаарладып болбас ажилдарны чорударынче угланган ажилдардан, чогуур концессияларның дүрүм негелделериниң иштинге шажын чүдүлгелерин чорудуп турда, база ол ышкаш Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органнарының азы тус черниң бот-башкарылга органнарының чөпшээрээни культура-массалыг хемчеглерни эрттирип турда кылыр ажилдардан аңгыда, хамаатыларның 23 шактан 7 шакка чедир ыржымын болгаш амыр-дыжын үрээр ажилдарны кылыры,

сагындырыгы бээр азы хамаатыларга 200-тен 500 рубль чедир; албан-дужаалдыг кижилерге – 1000-дан 2000 рубль чедир; юридиктиг эргелиг албан черлеринге – 5000-дан 20000 рубль чедир административтиг торгаалды онаарынга чедирер.

3.11 чүүл. Хамаатыларның сагоонну, браганы азы өске-даа спирт холумактыг бүдүмелдерни саарылга кылыр сорулга-биле бүдүрери

1. Хамаатыларның сагоонну, браганы азы өске-даа спирт холумактыг бүдүмелдерни саарылга кылыр сорулга-биле бүдүрери-хамаатыларга 1000-дан 2500 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарынга чедирер.

2. Бо чүүлдүн бирги кезээнде айыткан ажилдарны, ону кылганы дээш административтиг кеземче онааган хүнден эгелээш, бир чылдың дургузунда катап кылган таварылгада,

хамаатыларга 1500-тен 3000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаар.

3.12 чүүл. Организация онза байдалдар дугайында дыңнадыгны чорутпазы

Составында бооп болгу дег айыылдыг объект кирип турар, онза байдалдардан чурттакчыларны болгаш девискээрлерни камгалаар талазы-биле Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының төлээлекчи органын, тус черниң бот-башкарылга органнарын, организацияларны болгаш айыылдыг зонада турар чонну айыттыгган организацияның девискээринде азы ооң чанында аңаа хамааржыр девискээрге тытып болур онза байдалдар дугайында дыңнадыгны (кижилерниң амы-тынынга болгаш кадыынга бот-тук айыылдыгын, ол ышкаш материалдыг үнелиг чүүлдер) организация дарый чорутпас болза,

албан-дужаалдыг кижилерге 4000-дан 5000 рубль хемчээлге административтиг торгаалды онаар.

3.13 чүүл. Онза байдалдарны баш бурунгаар медээлээриниң дугайында ажилдарны организация чорутпазы

Составында айыылдыг бооп болгу дег объект кирип турар онза байдалдарның тытып болурунун айылының үнезиниң болгаш баш бурунгаар медээзиниң талазы-биле ажилдарны организация чорутпаан таварылгада,

албан-дужаалдыг кижилерге 4000-дан 5000 рубль хемчээлге административтиг торгаалды онаар.

4 эге. Долгандыр турар хүрээлелди болгаш бойдус ажыглалын камгалаар талазы-биле административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар

4.1 чүүл. Тыва Республикада онза камгалалдыг бойдус девискээрлеринин күрүне кадастрын чорударының чурумун үрээри.

Тыва Республикада онза камгалалдыг бойдус девискээрлеринин күрүне кадастрын чорудары-биле эргежок чугула медээлерни, ыңдыг медээлер чорудар хүлээлгелиг кижии кирбээн, үе-шаанда эвес кылдыр кириген таварылгада,

албан-дужаалдыг кижилерге 5000 рубль хемчээлге; юридиктиг эргелиг албан черлеринге - 70000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаар.

4.2 чүүл. Бүдүрүлгелерни, улуг тудугларны азы өске-даа объектилерни ажыглалдан үндүрүп турда, долгандыр турар хүрээлелди камгалаарының дүрүмнерин үрээри.

Бүдүрүлгелерни, улуг тудугларны азы өске-даа объектилерни ажыглалдан үндүрүп турда, долгандыр турар хүрээлелди камгалаарының дүрүмнерин үрээри,

албан-дужаалдыг кижилерге 10000 рубль; юридиктиг эргелиг албан черлеринге - 100000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарына чедирер.

4.3 чүүл. Тус черниң бот-башкарылга органның доктаадып тургусканы ногаан ыяштарны тударының дүрүмнерин үрээри.

Тарып олурткан ногаан ыяштарны тудар талазы-биле тус черниң бот-башкарылга органның доктаадып каан дүрүмүн үрээри,

сагындырыг бээринге азы албан-дужаалдыг кижилерге 1000 рубль чедир; юридиктиг эргелиг албан черлеринге - 8000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онааштырар.

4.4 чүүл. Тарып олурткан ногаан ыяштарны кемдедири.

1. Тарып олурткан ногаан ыяштарны кемдедири, -

хамаатыларга 1500-тен 2000 рубль чедир; албан-дужаалдыг кижилерге - 10000 рубль; юридиктиг эргелиг албан черлеринге - 100000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаар.

2. Механизмдер, автомобиль болгаш мотоцикл транспортунун чепсек-херекселдерин, боду чорур машиналарның болгаш техниканың өске-даа хевирлерин ажыглааны-биле кылдыган ол-ла ажылдарны чоруткан таварылгада,

хамаатыларга 2000 рубль чедир; албан-дужаалдыг кижилерге - 15000 рубль чедир; юридиктиг эргелиг албан черлеринге - 150000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаар.

4.5 чүүл. Тарып олурткан ногаан ыяштарны хоойлуга удур узуткаары.

Тарып олурткан ногаан ыяштарны хоойлуга удур узуткаары,

хамаатыларга 2000-дан 2500 рубль чедир; албан-дужаалдыг кижилерге - 20000 рубль чедир; юридиктиг эргелиг албан черлеринге - 180000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарына чедирер.

4.6 чүүл. Ногаанчыдып каан девискээрге транспорт чепсек-херекселдерин тургузары.

Быштар, чадаң ыяштар, чечектер болгаш сиден тарып каан черлиг ногаанчыдып каан девискээрге транспорт чепсек-херекселдерин тургузары,

хамаатыларга 2000-дан 2500 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарына чедирер.

4.7 чүүл. Ховар болгаш чидеринин айылында туруп турар дириг амытаннар азы үнүштер аймаан узуткаары.

Тыва Республиканың Кызыл дептеринче кириген (Россия Федерациязының Кызыл дептеринче кириген дириг амытаннар болгаш үнүштерден аңгыда) ховар болгаш чиде бээринин айылында туруп турар дириг амытаннар азы үнүштерниң хевирлерин узуткаары, ооң-биле деңге ол дириг амытаннарның өлүрүнге, санының кызыллыгына, азы болза чурттал турар черлерин үрээринге, азы

ол үнүштерниң өлүрүнге, чок-ла болза айыт-тынган дириг амытаннарның азы үнүштерниң, оларның продуктуларын тыварын, чыырын, тударын, садып алырын, садарын, чок-ла болза аңаа болур-чогуурунун чөпшээрели чокка азы чөпшээрелде көрдүнген негел-делерни хажытпышаан, чок-ла болза өске доктааттынган чурумну хажытканы-биле, оларның кезектерин ажылдап кылыры,

хамаатыларга 1500-тен 2500 рубль чедир; албан-дужаалдыг кижилерге - 15000-дан 20000 рубль чедир; юридиктиг эргелиг албан черлеринге - 30000-дан 50000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарына чедирер.

4.8 чүүл. Тыва Республиканың онза камгалалдыг бойдус девискээрлеринде турар дириг амытаннарны болгаш үнүштерни узуткап чок кылыры.

1. Тыва Республиканың онза камгалалдыг бойдус девискээрлеринде турар дириг амытаннарны болгаш үнүштерни узуткап чок кылыры, -

хамаатыларга 2000-дан 2500 рубль чедир; албан-дужаалдыг кижилерге - 20000 рубль чедир; юридиктиг эргелиг албан черлеринге - 200000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарына чедирер.

2. Тыва Республиканың Кызыл дептеринче кириген дириг амытаннар болгаш үнүштер хевирлеринин чурттал турар айыылдыг черлерин узуткаары азы үрегдээри,

хамаатыларга 2000-дан 2500 рубль чедир; албан-дужаалдыг кижилерге - 20000 рубль; юридиктиг эргелиг албан черлеринге 200000 рубль хемчээлге административтиг торгаалды онаарына чедирер.

3. Тыва Республиканың Кызыл дептеринче кириген дириг амытаннарны болгаш үнүштерни узуткаары,

хамаатыларга 2000-дан 2500 рубль хемчээлге; албан-дужаалдыг кижилерге - 20000 рубль; юридиктиг эргелиг албан черлеринге - 200000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онааштырар.

4.9 чүүл. Тарып олурткан ногаан ыяштарны туруп көжүреринин болгаш өскээр олуртурунун талазы-биле тус чер бот-башкарылга органның доктааткан чурумун үрээри.

Тарып олурткан ногаан ыяштарны туруп көжүреринин болгаш өскээр олуртурунун талазы-биле тус чер бот-башкарылга органның доктааткан чурумун үрээри,

албан-дужаалдыг кижилерге 10000 рубль хемчээлге; юридиктиг эргелиг албан черлеринге - 15000 рубль хемчээлге административтиг торгаалды онаарына чедирер.

4.10 чүүл. Информастыг щиттерни үрээри.

Тыва Республикада онза камгалалдыг бойдус девискээрлеринде (онза камгалалдыг бойдус девискээрлеринин дугайында сөзүглел медээлиг база (азы) схемажыткан көргүзүлгү (карталар, планнар, схемалар-биле), экологтук-чырыдышкын хевирлиг чуруктарлыг материалдан кылган камгалалдыг) информастыг щиттерни узуткаары, үрегдээри азы тура тыртары,

хамаатыларга 2000 рубль; албан-дужаалдыг кижилерге - 5000 рубль; юридиктиг эргелиг албан черлеринге - 50000 рубль хемчээлге административтиг торгаалды онаарына чедирер.

5 эге. Дириг амытаннарны эки көөр талазы-биле административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар

5.1 чүүл. Азырал дириг амытаннарны тударының дүрүмнерин үрээри.

1. Коммуналдыг квартираларның ниити ажыглаар черлеринге азырал дириг амытаннарны тудары,

сагындырыг бээринге азы хамаатыларга 500-тен 1000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарына чедирер.

2. Хөй квартираларлыг чуртталга бажыңнарының ниити ажыглаар черлерин, база ол ышкаш хөй-ниити черлеринге дириг амытаннарның хирлендирерин болдурары,

хамаатыларга 500-тен 1000 рубль; албан-дужаалдыг кижилерге - 1000-дан 1500 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарына чедирер.

3. Ыттар агаарладырының Тыва Республиканың хоойлу-дүрүм актылары-биле

доктааткан дүрүмнерин үрээри -

хамаатыларга 500-тен 1000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарына чедирер.

4. Азырал амытаннарның өске азырал амытаннарже (ооң иштинде черлик), сөөл-гүзүнүн кемдээшкининге азы өлүмүнге чедир, халдаарын болдурары,

азырал амытаннарның эзлеринге - хамаатыларга 2000-дан 2500 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарына чедирер.

5. Азырал амытаннарның, кижинин кадыына хора чедирип кижиге халдаарын оваарымча чогу-биле болдурары, бир эвес ол ажыл-чорудулга Россия Федерациязының Кеземче кодекси-биле көрдүнген кем-херек үүлгедиишкенин демдээ болбайн турар болза,

хамаатыларга, албан-дужаалдыг кижилерге азы юридиктиг эргелиг албан черлеринге - 2000-дан 4000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарына чедирер.

6. Азырал амытаннарны кижилерже азы өске дириг амытаннарже (ооң иштинде черлик) дукпуары,

хамаатыларга азы албан-дужаалдыг кижилерге 2500-тен 5000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарына чедирер.

7. Азырал амытаннарны күштүг салдары-биле өскениң эт-хөреңгизинге когарал чедирген таварылгада,

хамаатыларга 300-тен 500 рубль чедир; албан-дужаалдыг кижилерге - 1000-дан 1500 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаар.

8. Азырал амытаннарны, ооң ээзи, эдилекчизи хайгаарал чокка, өжегерээн сагышты-биле каары, дириг амытаннарның ээзи, эдилекчизи ол дириг амытанга өнчү болур эргезинден ойталаар сорулга-биле ол дириг амытаннарны үндүр октаары,

хамаатыларга 1000-дан 2000 рубль чедир; албан-дужаалдыг кижилерге - 2000-дан 3000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарына чедирер.

Тайылбыр. Бо чүүлдүн утказының аайы-биле черлик амытаннарга аарыгга удур хемчеглер (дезинфекция, дератизация, дезинсекция) чорудуп турар амытаннарга хамаарыштыр хемирикчилер, хендирбе чок болгаш өске-даа дириг амытаннарны хамаарыштырбас.

5.2 чүүл. Дириг амытаннарга хамаарыштыр каржы-хажагай ажыл-чорудулгаларны кылыры.

Оларның өлүмүнге азы кемдээшкининге чедир дириг амытаннарны каржы-хажагай кылдыр көөрү (бир эвес ажыл-чорудулга Россия Федерациязының Кеземче кодекси-зиниң 245-ки чүүлү-биле көрдүнген кемниг херек составының демдээ болбайн турар болза), ооң-биле деңге оларның биологтук онзагай шынарларына болгаш ветеринар-санитарлыг дүрүмнеринин негелделеринге дүүшпес байдалдарга дириг амытаннарны тудары азы сөөртүп дажыглаары, дириг амытаннарны ээзи ооң амыдырал хандырылганын соксадыры база дириг амытаннарны өске кижиге азы ветеринария албан черлеринге дамчыдып бээринден ойталаары, ооң кадыын үрээринге чедирер байдалдарга дириг амытаннарны тудары,

хамаатыларга 2000-дан 2500 рубль; албан-дужаалдыг кижилерге - 4000-дан 5000 рубль; юридиктиг эргелиг албан черлеринге - 15000-дан 20000 чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарына чедирер.

6 эге. Чер ажыглалының талазы-биле административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар

6.1 чүүл. Халаска хуусаалыг ажыглап турар азы арендада турар черлерни чогуур өйүндө эвес эгидери.

1. Халаска хуусаалыг ажыглап турар азы арендада турар черлерни бир чылдың дургунда чогуур өйүндө эвес эгиткенде,

хамаатыларга 300-тен 700 рубль чедир; албан-дужаалдыг кижилерге - 1000-дан 2000 рубль; юридиктиг эргелиг албан черлеринге - 20000-дан 50000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаар.

2. Халаска хуусаалыг ажыглап турар азы

арендада турар черлерни бир чылдан база оон-даа хөй хуусаада чогуур өйүндө эвес эгиткенде,

хамаатыларга 800-тен 1500 рубль чедир; албан-дужаалдыг кижилерге - 2000-дан 4000 рубль; юридиктиг эргелиг албан черлеринге - 50000-дан 70000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаар.

6.2 чүүл. Черлерни удуртурунун болгаш аайлап-башкарының чурумун үрээри.

Черниң удуртулгазын болгаш аайлап-башкарынын боттандырып турда, ооң иштинде садыг, автомобиль транспортунун турар черин, склад объектилерин тургузары-биле база өске-даа сорулгаларга чер участоктарын берип турда азы оларны субарендада дамчыдып турда, ол ышкаш чер участоктарын тускай сорулгазына ажыглаарын өскерткенде, черлерни ажыглаарының болгаш камгалаарының талазы-биле хоойлужудулга езугаар доктаадып тургускан негелделерни үрээри,

хамаатыларга 500-тен 1000 рубль чедир; албан-дужаалдыг кижилерге - 1000-дан 2000 рубль; юридиктиг эргелиг албан черлеринге - 30000-дан 50000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарына чедирер.

6.3 чүүл. Чер участоктарын оваалаары.

Чер участоктарын оваалаары (хөмери) - хамаатыларга 500-тен 1000 рубль чедир; албан-дужаалдыг кижилерге - 1000-дан 2000 рубль; юридиктиг эргелиг албан черлеринге - 5000-дан 30000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарына чедирер.

7 эге. Хоорай тудуушкуну болгаш инфраструктура объектилерин ажыглаарының талазы-биле административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар

7.1 чүүл. Чер адааның инженерлиг аргыжылга оруктарын болгаш улуг тудугларын бокталдырыры.

1. Бүдүрүлгениң болгаш амыдырал хандырылганың кадыг артынчыларының база өске-даа чүүлдерни чер адааның инженерлиг аргыжылга оруктарына болгаш улуг тудугларынче октаары, ооң-биле деңге бүдүрүлгениң болгаш амыдырал хандырылганың суук бүдүмелдеринин суун аңаа бердинмээн чер адааның инженерлиг аргыжылга оруктарынче болгаш улуг тудугларынче аксыры,

сагындырыг бээринге азы хамаатыларга 1000-дан 1500 рубль чедир; албан-дужаалдыг кижилерге - 1500-тен 2500 рубль; юридиктиг эргелиг албан черлеринге - 15000-дан 30000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарына чедирер.

2. Чер адааның инженерлиг аргыжылга оруктарының эртер болгаш кирер черлерни берге байдалга база чер адааның инженерлиг улуг тудугларын дерип кылырына чедирип турар, бо чүүлдүн 1-ги чүүлүндө айыткан ажылдарны кылыры,

хамаатыларга 1500-тен 2000 рубль чедир; албан-дужаалдыг кижилерге - 2500-тен 3500 рубль; юридиктиг эргелиг албан черлеринге - 30000-дан 40000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарына чедирер.

3. Чер адааның инженерлиг аргыжылга оруктарын болгаш улуг тудугларны авариялыг байдалдарга чедирип турар, бо чүүлдүн 1-ги кезээнде айыттынган ажыл-чорудулгаларны кылыры,

хамаатыларга 2000-дан 2500 рубль чедир; албан-дужаалдыг кижилерге - 3500-тен 5000 рубль; юридиктиг эргелиг албан черлеринге - 40000-дан 100000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарына чедирер.

7.2 чүүл. Чер адааның инженерлиг аргыжылга оруктарынче болгаш улуг тудугларынче бүдүрүлгениң болгаш амыдырал хандырылганың суук артынчыларының суун чөпшээрел чокка аксыры.

Чер адааның инженерлиг аргыжылга оруктарынче болгаш улуг тудугларынче бүдүрүлгениң болгаш амыдырал хандырылганың суук артынчыларының суун чөпшээрел чокка аксыры,

хамаатыларга 1000-дан 1500 рубль чедир; албан-дужаалдыг кижилерге - 2000-дан 2500

рубль; юридиктиг эргелиг албан черлеринге – 15000-дан 30000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарынга чедирер.

7.3 чүүл. Чер адааның инженерлиг аргыжылга оруктарынче болгаш улуг тудугларынче айылдыг бүдүмелдерни база чүүлдерни кириери (октаары)

1. Чер адааның инженерлиг аргыжылга оруктарын болгаш улуг тудугларын ажыглаары-биле база септелгези-биле холбашпайн турар кывар, хораннаныр, хоралыг, чиик кывар болгаш өске-даа айылдыг бүдүмелдерни база чүүлдерни, бир эвес ол аар уржуктарга чедирбээн болза, чер адааның инженерлиг аргыжылга оруктарынче болгаш улуг тудугларынче кириери (октаары),

хамаатыларга 1000-дан 1500 рубль чедир; албан-дужаалдыг кижилерге – 2000-дан 3000 рубль; юридиктиг эргелиг албан черлеринге – 5000-дан 10000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарынга чедирер.

2. Чер адааның инженерлиг аргыжылга оруктарын-база улуг тудугларын авариялыг байдалдарга чедирип турар, бир эвес ол аар уржуктарга чедирбээн болза, бо чүүлдүн 1-ги кезеңде ажил-чорудулгаларны кылыры, хамаатыларга 2000-дан 2500 рубль чедир; албан-дужаалдыг кижилерге – 4000-дан 5000 рубль; юридиктиг эргелиг албан черлеринге – 30000-дан 40000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарынга чедирер.

7.4 чүүл. Чер адааның инженерлиг аргыжылга оруктарын болгаш улуг тудугларын оваарымча чогу-биле үрээри

1. Бо чүүлдүн 2-ги кезеңде көрдүнгөн ажил-чорудулгалардан аңгыда, чер адааның инженерлиг аргыжылга оруктарын болгаш улуг тудугларын оваарымча чогу-биле үрээри,

хамаатыларга 500-тен 1000 рубль чедир; албан-дужаалдыг кижилерге – 1500-дан 2000 рубль; юридиктиг эргелиг албан черлеринге – 10000-дан 15000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарынга чедирер.

2. Чер адааның инженерлиг аргыжылга оруктарының болгаш улуг тудугларының, дээктиг-база камгалал тургузуларның, эжиктериниң, камгалал конструкцияларның тургузук кезектерин оваарымча чогу-биле үрээри,

хамаатыларга 1500-тен 2000 рубль; албан-дужаалдыг кижилерге – 3000-дан 4000 рубль; юридиктиг эргелиг албан черлеринге – 15000-дан 20000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарынга чедирер.

3. Бо чүүлдүн 2-ги кезеңде айыттыганын, чер адааның инженерлиг улуг тудугларының, инженерлиг аргыжылга оруктарының тургузук кезектерин болгаш чер адааның инженерлиг улуг тудугларының дериг-херекселдин моон соңгаар-даа ажыглаарын аргажок байдалга чедирип турар ажил-чорудулгаларны кылыры, -

хамаатыларга 2000-дан 2500 рубль; албан-дужаалдыг кижилерге – 4000-дан 5000 рубль; юридиктиг эргелиг албан черлеринге – 20000-дан 30000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарынга чедирер.

7.5 чүүл. Изиг, соок сугнуң болгаш канализацияны хоорза дамчыдыкчыларында дээктеп таарыштырар тургузуларны чөпшээрел чокка хаары болгаш ажыдары

1. Изиг, соок сугнуң болгаш канализацияны хоорза дамчыдыкчыларында дээктеп таарыштырар тургузуларны чөпшээрел чокка хаары болгаш ажыдары,

хамаатыларга 1000-дан 1500 рубль; албан-дужаалдыг кижилерге – 1500-дан 2500 рубль; юридиктиг эргелиг албан черлеринге – 10000-дан 20000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарынга чедирер.

2. Бо чүүлдүн 1-ги кезеңде айыткан, авариялыг байдалдарга чедирип турар ажил-чорудулгаларны кылыры,

хамаатыларга 1500-тен 2500 рубль чедир; албан-дужаалдыг кижилерге – 2500-тен 5000 рубль; юридиктиг эргелиг албан черлеринге – 40000-дан 100000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарынга чедирер.

7.6 чүүл. Чер адааның инженерлиг

аргыжылга оруктарының дериг-херекселдин чөпшээрел чокка адырары

Чер адааның инженерлиг улуг тудугларының, а ол ышкаш чер адааның болгаш даштыкы инженерлиг аргыжылга оруктарының технологтуг, хемчээр болгаш өске-даа дериг-херекселдерин чөпшээрел чокка адырары азы аңгы-аңгы кезектерге чазары, оорлаар сорулга чокка оларны турган черинден уштуру, ооң-биле деңге, чазып каалкан дериг-херекселди база аргыжылга оруктарын турары көрдүнүп каан черлерге катап тургузарының болгаш оларны монтажтаарының талазы-биле хемчеглерни албаан таварылгаларда,

хамаатыларга 1500-тен 2500 рубль; албан-дужаалдыг кижилерге – 2000-дан 5000 рубль; юридиктиг эргелиг албан черлеринге – 5000-дан 30000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаар.

7.7 чүүл. Чер адааның инженерлиг аргыжылга оруктарынга болгаш улуг тудугларынга дериг-херекселди болгаш өске-даа чүүлдерни чөпшээрел чокка таарыштыр тургузары

Чер адааның инженерлиг аргыжылга оруктарынга болгаш улуг тудугларынга, даштыкы инженерлиг аргыжылга оруктарының тургузук кезектеринге дериг-херекселди болгаш өске-даа чүүлдерни чөпшээрел чокка таарыштыр тургузары база ол ышкаш чер адааның инженерлиг аргыжылга оруктарындан болгаш улуг тудугларындан чөпшээрел чокка тургускан дериг-херекселди болгаш өске-даа чүүлдерни ап кааптар талазы-биле хемчеглерни албазы,

хамаатыларга 500-тен 1000 рубль чедир; албан-дужаалдыг кижилерге – 2000-дан 3000 рубль; юридиктиг эргелиг албан черлеринге – 10000-дан 15000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарынга чедирер.

7.8 чүүл. Чер адааның инженерлиг аргыжылга оруктарын база улуг тудугларын ажыглаарына эргежок чугула бижиктерни, айтышкын берип турар демдектерни болгаш өске-даа медээлерни үрээри, чөпшээрел чокка узуткаары

Чер адааның болгаш кырыкы инженерлиг аргыжылга оруктарын болгаш улуг тудугларын ажыглаарына эргежок чугула бижиктерни, айтышкын берип турар демдектерни болгаш өске-даа медээлерни үрээри, чөпшээрел чокка узуткаары,

хамаатыларга 100-тен 300 рубль; албан-дужаалдыг кижилерге – 1000-дан 2000 рубль; юридиктиг эргелиг албан черлеринге – 2000-дан 5000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарынга чедирер.

8 эге. Чаагайжыдылга талазы-биле административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар

8.1 чүүл. Бажыңнар, бедик бажыңнар болгаш улуг тудуглар чарлалдарының, кудумчулар айтыр, дугаарлыг демдектериниң чок болуру

1. Бажыңнар, бедик бажыңнар болгаш улуг тудуглар чарлалдарының, кудумчуларын айыткан, дугаарлыг демдектериниң чок болуру,

хамаатыларга 100-тен 1000 рубль; албан-дужаалдыг кижилерге – 500-тен 1500 рубль; юридиктиг эргелиг албан черлеринге – 1500-тен 2000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарынга чедирер.

2. Бажыңнар, бедик бажыңнар болгаш улуг тудуглар чарлалдарын, кудумчуларын айыткан, дугаарлыг демдектерин үрегдээри азы узуткаары,

хамаатыларга 100-тен 300 рубль; албан-дужаалдыг кижилерге – 500-тен 1000 рубль; юридиктиг эргелиг албан черлеринге – 1500-тен 2000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарынга чедирер.

8.2 чүүл. Хоорай кудумчуларын суг алыры

Суг сордурар тургузуларның кылдынмаанының, чок-ла болза ону хандыраар дүрүмнерни үрээниниң уржуундан, хоорай девискээринче суг акканының, сугну хостуг агысканының уржуундан хоорай кудумчуларын суг алыры,

албан-дужаалдыг кижилерге 2000-дан 3000 рубль; юридиктиг эргелиг албан чер-

леринге – 3000-дан 5000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарынга чедирер.

8.3 чүүл. Объектилерге медээлерни чөпшээрел чокка азары

1. Аңаа тускайлаан черлерден дашкаар чарлалдарны болгаш өске-даа информастыг материалдарны азып тургузары, сагындырыгны бээр азы хамаатыларга – 500-тен 1000 рубль; албан-дужаалдыг кижилерге болгаш юридиктиг эргелиг албан черлеринге – 1000-тен 5000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаар.

2. Чер кырының инженерлиг аргыжылга оруктарының, бажыңнарның болгаш бедик бажыңнарның тургузук кезектеринге бижиктерни, чуруктарны чөпшээрел чокка кылыры, ооң-биле деңге, бир эвес ол эт-хөреңгини үрегдээринге азы узуткаарынга чедирбээн болза, оларга өске-даа медээлерни азары, хамаатыларга 100-тен 300 рубль; албан-дужаалдыг кижилерге – 500-тен 800 рубль; юридиктиг эргелиг албан черлеринге – 800-тен 1200 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарынга чедирер.

9 эге. Чуртталга бажыңнарын болгаш улус чурттавайн турар фондунуң объектилерин ажыглаар талазы-биле административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар

9.1 чүүл. Подвалдарны, чердактарны болгаш өске-даа улус чурттавайн турар бажың-балгаттарны ажыглаарының чурумун үрээри

Улуг бажыңнарның подвалдарында, чердактарда база өске-даа улус чурттап турар бажыңнарның кижилер чурттавайн турар оран-савазынче өске кижилерниң кирер черлерин дуглаарынга хамаарыштыр, ол ышкаш айыткан оран-саваны чогуур сорулгазындан өскээр ажыглаарын болдурбазы-биле болур-чогуур хемчеглерни хүлээп албас болза,

албан-дужаалдыг кижилерге – 3000-дан 5000 рубль; юридиктиг эргелиг албан черлеринге – 50000-дан 100000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарынга чедирер.

9.2 чүүл. Эргезин тургузары-биле чогуур кылдыр долдурган документиери чокка, улус чурттавайн турар фондунуң объектилерин ажыглаары

Тыва Республиканың өнчүзүнде турар, аңаа эргезин тургузары-биле чогуур кылдыр долдурган документиери чокка, улус чурттавайн турар фондунуң объектилерин ажыглаары,

хамаатыларга 1000-дан 1500 рубль; албан-дужаалдыг кижилерге – 2000-дан 3000 рубль; юридиктиг эргелиг албан черлеринге – 20000-дан 30000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарынга чедирер.

9.3 чүүл. Улус чурттавайн турар фондунуң объектилерин ажыглаарының чурумун болгаш негелделерин үрээри

Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының төлээлекчи органының чогуур чөпшээрелин албайн, өнчү ээзиниң доктаатыганын кызыгаарларын үревишаан, оперативтиг болгаш бүзүрел эргелелинге халаска ажыглаары-биле, ажил-агыжы ажыл-чорудулга кылыры-биле дамчыдып берген, Тыва Республиканың өнчүзүнде турар улус чурттавайн турар фондунуң объектилерин ажыглаары,

хамаатыларга 1000-дан 1500 рубль; албан-дужаалдыг кижилерге – 2000-дан 3000 рубль; юридиктиг эргелиг албан черлеринге – 20000-дан 30000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарынга чедирер.

9.4 чүүл. Чөпшээрел документиерин долдурбайн улус чурттавайн турар фондунуң объектилерин эде тургузары

1. Улус чурттавайн турар фондунуң объектилерин долдуруп албайн Тыва Республиканың өнчүзүнде турар, улус чурттавайн турар фондунуң объектилерин эде тургузары (планировказын эде кылыры, эде де-рири), база ол ышкаш учетта тургустунмаан

болгаш эдилээр эргези долдуртунмаан улай тудугларны кылыры,

хамаатыларга 1000-дан 1500 рубль; албан-дужаалдыг кижилерге – 1500-тен 3000 рубль; юридиктиг эргелиг албан черлеринге – 20000-дан 50000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарынга чедирер.

2. Улус чурттавайн турар фондунуң объектилерин бузарынга чедирип турар, ол-ла ажил-чорудулгаларны кылыры,

хамаатыларга 1500-тен 2000 рубль чедир; албан-дужаалдыг кижилерге – 2000-дан 5000 рубль; юридиктиг эргелиг албан черлеринге – 50000-дан 100000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарынга чедирер.

9.5 чүүл. Улус чурттавайн турар фондунуң объектилерин эргелеп-башкаарының чурумун үрээри

Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының тускай төлээлеткен органының чөпшээрели чокка, Тыва Республиканың өнчүзүнде турар, улус чурттавайн турар фондунуң объектилерин эргелеп-башкаары,

хамаатыларга 1000-дан 1500 рубль; албан-дужаалдыг кижилерге – 2000-дан 3000 рубль; юридиктиг эргелиг албан черлеринге – 20000-дан 30000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарынга чедирер.

9.6 чүүл. Инвестиция ажил-чорудулгазын боттандырып турда улус чурттавайн турар фондунуң объектилерин эргелеп-башкаарының болгаш ажыглаарының чурумун үрээри

1. Инвестиция контрактзын боттандыра-ры-биле (күүседири-биле) холбашпайн турар ажил-чорудулганы кылып чорудары-биле, Тыва Республиканың үлүү ында бар болуп турар, капитал септелгезин азы чаартып кылырынга инвестиция контрактзы-биле, керээ-биле азы дугуржулга езугаар дамчыдып берген, улус чурттавайн турар фондунуң объектилерин Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының тускай төлээлеткен органының чөпшээрелин албайн ажыглаары,

хамаатыларга 1500-тен 2500 рубль; албан-дужаалдыг кижилерге – 4000-дан 5000 рубль; юридиктиг эргелиг албан черлеринге – 50000-дан 80000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарынга чедирер.

2. Капитал септелгезин чорудары-биле азы чаартып кылыры-биле инвестиция контрактзы, керээ-биле азы дугуржулга езугаар дамчыдып берген, Тыва Республиканың үлүү ында бар, улус чурттавайн турар объектини Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының тускай төлээлекчи органының чөпшээрелин албайн эргелеп-башкаары,

албан-дужаалдыг кижилерге 4000-дан 5000 рубль; юридиктиг эргелиг албан черлеринге – 50000-дан 80000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарынга чедирер.

3. Ниити эт-хөреңгиде Тыва Республиканың аңгылап берген үлүү тургузуп турар, улус чурттавайн турар фондунуң объектилерин Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының тускай төлээлекчи органының чөпшээрели чокка ажыглаары,

албан-дужаалдыг кижилерге 4000-дан 5000 рубль; юридиктиг эргелиг албан черлеринге – 50000-дан 80000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарынга чедирер.

10 эге. Транспортка административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар

10.1 чүүл. Хөй-ниитиниң транспортунга билет чок чорууру болгаш төлөттинмээн чүктү сөөртүрү

1. Ниити ажылгалдын пассажир транспортунга билет чок чоруур болза,

хамаатыларга 100 рубль хемчээлге административтиг торгаалды онаар.

2. Узунунуң, дооразының болгаш бединиң талазы-биле хемчээлиниң түнү 120 сантиметрден ажалып турар төлөттинмээн чүктү, чөпшээрер каан хемчээли бир олуттан өрү хол чүгүн, база ол ышкаш чаңгыс парадан өрү (хаптыг) лыжаларны ниити ажылгалдын

пассажир транспортунга сөөртүрү (ап чорууру)

лыжаның азы чүктүң эжелээн олут бүрүзү дээш хамаатыларга 100 рубль хемчээлге административтиг торгаалды онаарына чедирер.

10.2 чүүл. Пассажирлерге чоруурунун билеттерин бербези

Ниити ажылгалдың пассажирлер транспортунга, хоорай кыдыының харылзажыр автобустарына, маршруттуг бичии автобустарга чолаачының азы орукка чоруурунун билеттери дээш харысалгалыг өске-даа кижилерниң чоруурунун өртөөн төлөп каан пассажирлерге чоруурунун билеттерин бербейн баар болза, -

чолаачыга азы чоруурунун билеттерин бээри дээш харысалгалыг өске-даа кижиге 300-тен 1000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаар.

10.3 чүүл. Хөй-ниитиниң транспортунга айылдыг бүдүмелдерни болгаш чүүлдерни, чок-ла болза ап чоруурун хоруп каан чүктү сөөртүп чорууру

1. Ниити ажылгалдың пассажир транспортунга частыр айылдыг, чиик кывар, хорананыр, оя чиир болгаш багай чыттыг бүдүмелдерни сөөртүрү

хамаатыларга 300 рубль хемчээлге административтиг торгаалды онаарына чедирер.

2. Ниити ажылгалдың пассажир транспортунга хавы чок болгаш болур-чогууру биле шартыттымаан кадалыр, кезер болгаш бустуучал чүүлдерни, лыжаларны болгаш ажык чидиг кезектерлиг конькилерни сөөртүрү

хамаатыларга 100 рубль хемчээлге административтиг торгаалды онаарына чедирер.

3. Узунунуң, дооразының болгаш бедийниң хемчээлдерни 180 сантиметрден ажып турар аар чүктүрү, (лыжадан аңгыда) узуну 190 сантиметрден ажып турар узун хемчээлди чүүлдерни сөөртүрү,

хамаатыларга 100 рубль хемчээлге административтиг торгаалды онаарына чедирер.

10.4 чүүл. Хөй-ниитиниң транспортунга хирлиг хептиг чорууру, бокталдырар чүүлдерни болгаш эт-херекселди сөөртүрү

Ниити ажылгалдың пассажирлер транспортунга хирлиг хептиг чорууру, транспорт салонун азы пассажирлерниң идик-хевин бокталдырар чүүлдерни болгаш эт-септи сөөртүп чораан таварылгада

хамаатыларга 100 рубль хемчээлге административтиг торгаалды онаар.

10.5 чүүл. Ниити ажылгалдың транспорт херекселдериниң механизмдерин болгаш дериг-херекселдерин ажыглаарының чурумун үрээри

1. Озал-ондактыг таварылгаларны болдурбазы эргежок чугулазындан аңгыда, ниити ажылгалдың пассажирлер транспортунга эжиктер ажыдар механизмдерни ажилдадыры, эжиктер ажыдарына болгаш хаарына шаптыктаары, маршруттуг таксилерден аңгыда, чолаачының кабиназына пассажирлер чоруур болза, -

хамаатыларга 100 рубль хемчээлге административтиг торгаалды онаар.

2. Ниити ажылгалдың пассажир транспортунга олуттарны оларның дорт сорулгасындан өскээр ажылгаан таварылгада сагындырыгны бээр азы хамаатыларга 100 рубль хемчээлге административтиг торгаалды онаар.

10.6 чүүл. Ниити ажылгалдың транспорт херекселдериниң шимчээшкениниң бадылап каан маршрутун азы графигин үрээри

Ниити ажылгалдың транспорт чепсек-херекселдериниң шимчээшкениниң бадылап каан маршрутун азы графигин үрээри, маршрут схемазында көрдүмзүн черлерге пассажирлер олуртурун болгаш дүжүрерин боттандыры, -

чолаачыга азы албан-дужаалдыг кижилерге 500-тен 1000 рубль чедир; юридиктиг эргелиг албан черлеринге - 1000-дан 2000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаар.

10.7 чүүл. Ниити ажылгалдың транспорт херекселдериниң дерилгезинге ылгавыр

демдектер ажыглаарының негелделерин үрээри

Ниити ажылгалдың пассажир транспортунун маршруттарының талазы-биле транспорт чепсек-херекселдерин ылгавыр демдектер-биле дерининге болгаш транспорт чепсек-херекселериниң информастыг хандырылгасына хамаарыштыр негелделерни үрөвишаан, пассажирлер аргыштырылгасын боттандырганда, -

чолаачыга азы албан-дужаалдыг кижилерге 500-тен 1000 рубль чедир; юридиктиг эргелиг албан черлеринге - 1000-дан 1500 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаар.

10.8 чүүл. Транспорт организацияларының ажылдакчыларының албан-ажыл хүлээлгелерин күүсөдиринге шаптыктаары

1. Транспорт организацияларының ажылдакчыларының (чолаачыларның, контроллерларның, контролер-хынакчыларның, кондукторларның) албан-ажыл хүлээлгелерин күүсөдиринге шаптыктаары, ооң-биле деңге оларның хоойлу езугаар негелделерин күүсетпес болза, -

хамаатыларга 100-тен 300 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаар.

2. Хөй-ниити транспортунун шимчээшкенинге шаптараазын тургузарына чедирер ол-ла ажылдарны кылган таварылгада, хамаатыларга 500-тен 1000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаар.

11 эге. Сайгарлыкчы ажыл-чорудулга талазы-биле административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар

11.1 чүүл. Арага продукциязын үүрмектеп садарын лицензияларының чурумун үрээри

Тыва Республиканың хоойлу-дүрүм актылары-биле доктаадып тургусканы, Тыва Республикага арага продукциязын үүрмектеп садарын лицензияларының чурумун үрээри

албан-дужаалдыг кижилерге 2000-дан 3000 рубль; юридиктиг эргелиг албан черлеринге - 40000-дан 50000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарына чедирер.

11.2 чүүл. Тус чер бот-башкарылга органның доктаадып тургусканы хөөржүдүлгө херээн организааарының чурумун, хөөрлерни болгаш крематорийлерни тударының дүрүмдерин үрээри

Тус черниң бот-башкарылга органның доктаадып тургусканы хөөржүдүлгө херээн организааарының чурумун, хөөрлерни болгаш крематорийлерни тударының дүрүмдерин үрээри

албан-дужаалдыг кижилерге 2000-дан 2500 рубль; юридиктиг эргелиг албан черлеринге - 3000-дан 4000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарына чедирер.

12 эге. Тыва Республикада күрүне эрге-чагыргазының болгаш тус черниң бот-башкарылга органның институттарының семеп турар административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар

12.1 чүүл. Тыва Республиканың Улуг Хуралының палаталарының депутаттарының азы муниципалдыг тургузуларның төлээлекчи органның депутаттарының хоойлу езугаар негелделерин күүсетпези

1. Күрүне эрге-чагырга органының, өске күрүне органының, тус черниң бот-башкарылга органының, организацияларның азы хөй-ниити каттыжышкынының албан-дужаалдыг кижизиниң Тыва Республиканың Улуг Хуралының палаталарының депутаттарының азы муниципалдыг тургузуларның төлээлекчи органның депутаттарының хоойлу езугаар негелделерин күүсетпези, чок-ла болза оларның ажыл-чорудулганын боттандырына шаптараазыннарны тургузары

албан-дужаалдыг кижилерге 2000-дан 3000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарына чедирер.

2. Тыва Республиканың Улуг Хуралының палаталарының депутатына азы муниципалдыг тургузугунуң төлээлекчи органының депу-

тадынга медээлер (документилер, материалдар, чагааларга болгаш депутаттар дилеглеринге харыылар) бээриниң доктааттыг хуусааларын албан-дужаалдыг кижиниң сагывазы

албан-дужаалдыг кижилерге 1000-дан 2000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарына чедирер.

12.2 чүүл. Тыва Республиканың Күрүне сүлде демдээн болгаш (азы) Күрүне тугун дорамчылаары

Тыва Республиканың Күрүне сүлде демдээн болгаш (азы) Күрүне тугун дорамчылаары

хамаатыларга 3000-дан 4000 рубль; албан-дужаалдыг кижилерге - 4000-дан 5000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарына чедирер.

12.3 чүүл. Тыва Республиканың Күрүне сүлде демдээн болгаш (азы) Күрүне тугун дүрүмгө дүүшпес кылдыр ажыглаары

Бланкаларга, таңмаларга, штампаларга болгаш чарлалдарга Тыва Республиканың Күрүне сүлде демдээн болгаш (азы) Күрүне тугун дүрүмгө дүүшпес кылдыр ажыглаары хамаатыларга 2000-дан 2500 рубль; албан-дужаалдыг кижилерге - 2500-дан 3000 рубль чедир; юридиктиг эргелиг албан черлеринге - 3000-дан 4000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарына чедирер.

12.4 чүүл. Тыва Республиканың Күрүне сүлде демдээн болгаш (азы) Күрүне тугун ажыглаарының дүрүмүн үрээри

Тыва Республиканың Күрүне сүлде демдээн болгаш (азы) Күрүне тугун ажыглаарының дүрүмүн үрээри

сагындырыг бээринге азы 500-тен 1000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарына чедирер.

12.5 чүүл. Муниципалдыг тургузуларның албан езунуң демдектерин ажыглаарының доктааттыг чурумун үрээри

Муниципалдыг тургузуларның уставтары-биле база (азы) муниципалдыг тургузуларның төлээлекчи органның нормативтиг хоойлу-дүрүм актылары-биле доктааткан, муниципалдыг тургузуларның албан езунуң демдектерин ажыглаарының чурумун үрээри,

сагындырыг бээринге азы 500-тен 1000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарына чедирер.

12.6 чүүл. Тыва Республиканың Улуг Хуралының палаталарының депутаттарының херек демдээн хоойлуга удур кылыры болгаш ажыглаары

Тыва Республиканың Улуг Хуралының палаталарының депутаттарының херек демдээн хоойлуга удур кылыр база ажыглаар болза, -

хамаатыларга 1000-дан 2000 рубль; албан-дужаалдыг кижилерге - 2000-дан 3000 рубль чедир; юридиктиг эргелиг албан черлеринге - 3000-дан 4000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаар.

12.7 чүүл. Тыва Республиканың хүндүлүг аттарының шаңналдарын, демдектерин база оларга атрибуттарны хоойлуга удур кылыры, ажыглаары (ап чорууру)

1. Тыва Республиканың хүндүлүг аттарының шаңналдарын, демдектерин болгаш аңаа атрибуттарны хоойлуга удур кылыры, ооң-биле деңге Тыва Республиканың хүндүлүг аттарының шаңналдарына, демдектеринге болгаш оларның атрибуттарына дөмей, хүндүлүг аттарның шаңналдарын, демдектерин база оларның атрибуттарын тургузары болгаш кылыры

хамаатыларга 500-тен 1000 рубль; албан-дужаалдыг кижилерге - 1000-дан 2000 рубль чедир; юридиктиг эргелиг албан черлеринге - 2000-дан 3000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарына чедирер.

2. Тыва Республиканың хүндүлүг аттарының шаңналдарын, демдектерин база оларга атрибуттарны хоойлуга удур ажыглаары (ап чорууру) -

хамаатыларга 1000-дан 2000 рубль; албан-дужаалдыг кижилерге - 2000-дан 3000 рубль чедир; юридиктиг эргелиг албан черлеринге - 3000-дан 4000 рубль чедир хем-

чээлге административтиг торгаалды онаарына чедирер.

3. Тыва Республиканың хүндүлүг аттарының шаңналдарының, демдектериниң чуруктарын база оларның атрибуттарын хоойлуга удур ажыглаары

сагындырыг бээринге азы 100-тен 500 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарына чедирер.

12.8 чүүл. Тыва Республикада өске-даа шылгалар болгаш ылгавыр демдектерге хамаарыштыр хоойлуга удур үүлгедиглер

Бо Кодекстин 12.6 база 12.7 чүүлдеринде айтканындан аңгыда, өске-даа Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органның болгаш тус черниң бот-башкарылга органның доктаатканы чурум езугаар тургускан албан езунуң шылгалар болгаш ылгавыр демдектерин, Тыва Республиканың хоойлу-дүрүм актылары-биле база (азы) Тыва Республикада тус черниң бот-башкарылга органның хоойлу-дүрүм актылары-биле доктаадып тургускан негелделерин үрөп тургаш ажыглаары, -

сагындырыг бээринге азы 300-тен 1000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарына чедирер.

13 эге. Башкаар чурумга удур административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар

13.1 чүүл. Административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар кылырына дуза болур чылдагааннарны болгаш байдалдарны чайладыр талазы-биле хемчеглерни хүлээви

Административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чорук дугайында херек көргөн Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органының доктаалы-биле (киирген дилээ-биле) административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чорук кылырына дуза болур чылдагааннарны болгаш байдалдарны чайладыр талазы-биле хемчеглерни хүлээп албазы, -

албан-дужаалдыг кижилерге 300-тен 500 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарына чедирер.

13.2 чүүл. Сан-медээлерни (медээлерни) кирибеси

Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органына, Тыва Республикада тус чер бот-башкарылга органның азы оларның албан-дужаалдыг кижилеринге кириери, Тыва Республиканың хоойлу-биле көрдүнгөн болгаш ол органның (албан-дужаалдыг кижилерниң) оларның хоойлу езугаар ажыл-чорудулганын боттандырына эргежок чугула сан-медээлерни (медээлерни) кирибеси азы чогуур өйүндө эвес кылдыр кириери, ооң-биле деңге Тыва Республиканың күрүне эрге-чагырга органына, Тыва Республикада тус чер бот-башкарылга органына азы оларның албан-дужаалдыг кижилеринге ыңдыг сан-медээлерни (медээлерни) долу эвес хемчээлге азы частырылгы хевирге кириери

хамаатыларга 100-тен 300 рубль; албан-дужаалдыг кижилерге - 300-тен 500 рубль чедир; юридиктиг эргелиг албан черлеринге - 3000-дан 5000 рубль чедир хемчээлге административтиг торгаалды онаарына чедирер.

14 эге. Административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында протоколдарны тургузары болгаш херектерни сайгарып көөрү

14.1 чүүл. Административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында херектер көөр эптежилге шийтекчилери болгаш төлээлеттирген органның

Бо Кодекс-биле көрдүнгөн административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында херектерни бо Кодекстин 14.3 чүүлү-биле доктааткан бүрүн эргелериниң иштинге дараазында черлер көөр:

- 1) эптежилге шийтекчилери;
- 2) Тыва Республиканың хоойлузуна дүүштүр тургустунуп турар назы четпээннер херектериниң болгаш оларның эргелерин камгалаар талазы-биле комиссиялар;
- 3) Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының төлээлекчи органны;
- 4) Тыва Республиканың хоойлузуна дүүштүр тургустунуп турар администра-

тивитг комиссиялар.

14.2 чүүл. Административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында херектер көөр талазы-биле албан-дужаалдыг кижилерниң бүрүн эргелери

Административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында херектерни, бо Кодекстин 14.1 чүүлүнүн 3-кү пунктузунда айыткан органнарның өмүнээзинден дараазында кижилер көөр:

1) Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының чогуур органнарның удуртукчулары, оларның оралакчылары;

2) Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының чогуур органнарның структурлук кезектеринин удуртукчулары, оларның оралакчылары;

3) федералдыг хоойлуларга, азы болза Россия Федерациязының Президентизинин азы Россия Федерациязының Чазааның нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларынга, Тыва Республиканың хоойлуларынга, чок болза Тыва Республиканың азы Тыва Республиканың Чазааның нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларынга дүүштүр, хайгаараар азы контролдаар ажыл хүлээлгелерни боттандырып турар өске-даа албан-дужаалдыг кижилер.

14.3 чүүл. Административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында херектер көөр талазы-биле эптежилге шииткекчилеринин болгаш органнарның бүрүн эргелери

Бо Кодекс-биле көрдүнгөн административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында херектерни дараазында кижилер көөр:

1) 2.1, 3.5, 8.3 чүүлдер-биле; 10.1, 10.3, 10.4, 10.5 чүүлдер-биле; 10.8 чүүлдүн 1-ги кезээ-биле; (бир эвес административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында херектер оттуртунган кижилер хоойлу-дүрүм үрээр байдалдар барын база (азы) аңаа административтиг кеземчени салганынга удурланыр, чок-ла болза административтиг хоойлу-дүрүм үрээр черге административтиг торгаалды төлээринден ойталаан таварылгада) 12.1 – 12.4, 12.6 – 12.8, бо Кодекстин 13-кү эгеде көрдүнгөн административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында херектерни – эптежилге шииткекчилери;

2) назы четпээннеринин үүлгеткени административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында херектерни – назы четпээннеринин херектерин болгаш оларның эргелерин камгалаар талазы-биле комиссиялар;

3) бо Кодекстин 3.1, 3.2, 3.6 – 3.10 чүүлдер-биле көрдүнгөн административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында херектерни – иштики херектер органнары (хөй-ниитинин айыыл чок чоруунун шагдаа чери);

4) бо Кодекстин 3.3, 4.1, 4.2, 4.7, 4.8 база 4.10 чүүлдер-биле көрдүнгөн административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында херектерни – долгандыр турар хүрээлелди камгалаар талазы-биле күрүне башкарылганын боттандырып турар Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органы;

5) бо Кодекстин 2.2 база 2.3 чүүлдер-биле көрдүнгөн административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында херектерни – кадык камгалалының талазы-биле Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының төлээлекчи органы;

6) бо Кодекстин 10-гу эгезинде көрдүнгөн административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында херектерни – транспорт талазы-биле Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының төлээлекчи органы;

7) бо Кодекстин 6-гы эгезинде көрдүнгөн административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында херектерни – черлерни ажыглаары болгаш камгалаары дээш контролду боттандырып турар Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының төлээлекчи органы;

8) бо Кодекстин 9.1 чүүл-биле көрдүнгөн административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында херектерни – чурттаар черни тускай сорулгазынга ажыглаарының база техниктиг ажыглалының чуруму дээш күрүне контролду талазы-биле Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының төлээлекчи органы;

9) бо Кодекстин 3.12, 3.13 база 11.1 чүүлдер-биле көрдүнгөн административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында херектерни – административтиг хоойлу-

дүрүм үрээр чоруктар дугайында херектер талазы-биле Тыва Республиканың Чазааның чанында административтиг комиссия;

10) бо Кодекстин 11.2 база 12.5 чүүлдер-биле, 5.7, 8 эгелери-биле, 3.4, 3.11, 4.3 – 4.6, 4.9 чүүлдер-биле көрдүнгөн административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында херектерни – административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында херектер талазы-биле Тыва Республиканың муниципалдыг тургузулгаларының административтиг комиссиялары;

11) бо Кодекстин 9.2 – 9.6 чүүлдер-биле көрдүнгөн административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында херектерни – улус чурттавайн турар фондунун объектилеринин учеду болгаш ажыглалының талазы-биле хоойлу-дүрүм үрээр чоруктарны сайгарып көөр талазы-биле административтиг комиссия.

14.4 чүүл. Административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында херектер талазы-биле ажыл база административтиг кеземчелер тургузарының дугайында доктаалдарны күүседир

Бо Кодекс-биле көрдүнгөн административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында херектер талазы-биле ажылды база административтиг кеземчелер тургузарының дугайында доктаалдарны күүседирин административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында Россия Федерациязының Кодекзинге дүүштүр боттандыраар.

14.5 чүүл. Административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында протоколдар тургузар кылдыр төлээлеткен албан-дужаалдыг кижилер

1. Бо Кодекс-биле көрдүнгөн административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында протоколдарны, бо Кодекстин 14.3 чүүлүнге дүүштүр административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында херектер көөр кылдыр төлээлеткен органнарның албан-дужаалдыг кижилери тургузар.

2. Бо чүүлүн 1-ги кезээнде көрдүнгөн таварылгалардан аңгыда, бо Кодекс-биле көрдүнгөн административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында протоколдар тургузар эргелиг кижилер:

1) 3.1 – 3.4, 3.6 – 3.11 чүүлдер-биле, 4.3 – 4.6, 4.8, 4.10 чүүлдер-биле, 5-ки эге-биле, 6.3, 7.1 – 7.8 чүүлдер-биле (хамаатыларга хамаарыштыр); 9.1, 10.1 – 10.8 чүүлдер-биле көрдүнгөн база ол ышкаш, бир эвес административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында херектер оттуртунган кижилер хоойлу-дүрүм үрээр байдалдар барын база (азы) аңаа административтиг кеземче бергенинге удурланыр, чок-ла болза административтиг хоойлу-дүрүм үрээр черге административтиг торгаалды төлээринден ойталаан таварылгада, бо Кодекстин 11.2 чүүл-биле, 13-кү эге-биле көрдүнгөн административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында – иштики херектер органнарның албан-дужаалдыг кижилери (хөй-ниитинин айыыл чок чоруунун шагдаа чери);

2) бо Кодекстин 2.2 база 2.3 чүүлдер-биле көрдүнгөн административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында – чонун кадык камгалаар талазы-биле Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының төлээлекчи органының албан-дужаалдыг кижилери;

3) бо Кодекстин 5-ки эге-биле көрдүнгөн административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында – дириг амытаннар талазы-биле Тыва Республиканың специалистери, күрүнениң ветеринар хайгааралының органнарының албан-дужаалдыг кижилери, дириг амытаннар камгалалының талазы-биле хөй-ниити инспекторлары;

4) бо Кодекстин 11.1 чүүл-биле көрдүнгөн административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында – херегелер ры-югунун болгаш ачы-дузалар талазы-биле Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының төлээлекчи органының албан-дужаалдыг кижилери;

5) бо Кодекстин 3.12, 3.13, 7.1 – 7.8 чүүлдер-биле көрдүнгөн административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында – чурттакчы чонну болгаш девискээрни онза байдалдардан камгалаар талазы-биле Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының төлээлеттирген органының албан-дужаалдыг кижилери;

6) бо Кодекстин 9.2 – 9.6 чүүлдер-биле көрдүнгөн административтиг хоойлу-дүрүм үрээр чоруктар дугайында – улус чурттавайн турар фондунун объектилеринин нормаларын болгаш учед дүрүмнерин сагып турары база ажыглаары дээш күрүне контролду талазы-биле Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының төлээлекчи органының албан-дужаалдыг кижилери.

15 эге. Түңнел дүрүмнер

15.1 чүүл. Бо Кодекстин күштүг болуп кирери

1. Бо Кодекс ону албан езузу-биле парлаан хүнүнден эгелээш, он хонук эрткен соонда, күштүг болуп.

2. Бо Кодекстин күштүг болуп кирген хүнүнден эгелээш, дараазында хоойлуларны күжүн чидирген деп санаар:

1) 2003 чылдың февраль 14-те № 153 «Тыва Республиканың девискээринде административтиг харыысалга дугайында» («Тувинская правда», 2003 чылдың февраль 20-де) Тыва Республиканың Хоойлузун;

2) 2004 чылдың май 5-те № 510 УХ-I «Тыва Республиканың девискээринде административтиг харыысалга дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириеринин дугайында» («Шын», 2004 чылдың май 28-те) Тыва Республиканың Хоойлузун;

3) 2004 чылдың декабрь 29-та № 996 УХ-I «Тыва Республиканың девискээринде административтиг харыысалга дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириеринин дугайында» («Тувинская правда», 2004 чылдың декабрь 31-де; «Шын», 2004 чылдың декабрь 31-де) Тыва Республиканың Хоойлузун;

4) 2005 чылдың июль 4-те № 1351 УХ-I «Тыва Республиканың девискээринде административтиг харыысалга дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириеринин дугайында» («Шын», 2005 чылдың июль 12-де; «Тувинская правда», 2005 чылдың июль 14-те) Тыва Республиканың Хоойлузун;

5) 2005 чылдың декабрь 28-те № 1495 УХ-I «Тыва Республиканың девискээринде административтиг харыысалга дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириеринин дугайында» («Тувинская правда», 2005 чылдың декабрь 30-де) Тыва Республиканың Хоойлузун;

6) 2006 чылдың март 15-те № 1707 УХ-I «Тыва Республиканың девискээринде административтиг харыысалга дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириеринин дугайында» («Шын», 2006 чылдың март 23-те; «Тувинская правда», 2006 чылдың ноябрь 14-те) Тыва Республиканың Хоойлузун;

7) 2006 чылдың июнь 2-де № 1802 УХ-I «Тыва Республиканың девискээринде административтиг харыысалга дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунун 3.6 чүүлүн, 4.1 чүүлүн 8-ки кезээ, 6 (1).1 чүүлүн 1 база 2 дугаар кезектерин, 6 (1).3 чүүлүн 1-3, 8 кезектерин күжүн чидирген деп санаарының дугайында» («Тувинская правда», 2006 чылдың июнь 10-да) Тыва Республиканың Хоойлузун;

8) 2006 чылдың июль 13-те № 1917 УХ-I «Тыва Республиканың девискээринде административтиг харыысалга дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириеринин дугайында» («Шын», 2006 чылдың август 26-да, ноябрь 25-те; «Тувинская правда», 2006 чылдың август 3-те) Тыва Республиканың Хоойлузун;

9) 2007 чылдың июль 23-те № 265 УХ-II «Тыва Республиканың девискээринде административтиг харыысалга дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириеринин дугайында» («Тувинская правда», 2007 чылдың август 2-де) Тыва Республиканың Хоойлузун;

10) 2008 чылдың январь 25-те № 541 УХ-II «Тыва Республиканың девискээринде административтиг харыысалга дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириеринин дугайында» («Шын», 2008 чылдың февраль 21-де; «Тувинская правда», 2008 чылдың февраль 26-да) Тыва Республиканың Хоойлузун.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

№ 905 УХ-II

2008 чылдың декабрь 30.

Чагаалар аразындан

САЛЫМ-ЧАЯАНЫҢ ӨГБЕВИС

Баанай Шагдыр оглу Дондугур – сояннарның Хожул төрөл-бөлүүнге бодунун үезинде алдарлыг чораан мөгези. Улус оон шын адын адавас, Начын акаа дижир.

Баанайлар ук-төөгүзүндөн шупту хүре-жир аймак турган. Ол чоок-кавыга, Таңды 9 кожуунга, кожа Моолга чарынныңны адаанга кирбес боорга, адаан сүрген моолдар каргыш салган деп, чон чугаалажыр.

Ол чүгле мөге эвес, онзагай салым-чаяанныг кижилер чораан. Эмчи ховар үеде хөй санныг чаштарның чырык чер кырынче бодарап үнүп кээринге дузазын чедирип, чиигээн иелеринин «сыртыын» чалаар, «тудугжу», «сугжу», «оотчу», дээр чагдырар, күске сыырыпкан чыланни суйбап тургаш, күскени үндүр суйбаптар турган.

Мөге өгбевистиң допчу намдары солун. Ол 1930 чылда Качыкка болган самынынны базышкан, оон соонда болган байырлалга база шүүлген. 1943 чылда фронтже Тывадан Кызыл кошту чедирип чораан делегацияның составынга база кирген.

Хинин кескен уруглары мырынай эндерик, олар — төрзөн черинин төлөпиг хамаатылары. Бо хүннерде оон адын Мөрен суурда стадион эдилеп турар. Ол дээрге өгбелеривисти сактып, хүндүлөп чоруурувустун херечизи.

Долаана КУУЛАР.

Кызыл хоорай.

ЭКИНИ КҮЗЕДИМ

Эрткен чайын республиканың 1 дугаар эмнелгезинин кезер эмчи салбырынга эмнедип чыдар ужурга таварыштым. Назы харым улгаткан, 62 хар, аарыгның байдалы ханылаан. Ынчангаш арай сестип, бодумга бүзүрөвейн турдум.

Июль 23-те, июль 25-те улай-улай кезишкенин кезер эмчи Адыгжы Сааяның удуртулганы-биле чедишкенин эрттирди. Август 13-те үш дугаар кезишкенин будумунуң дамырынга Владимир Блац кылып чорутту. Бо үелерин дургузунда реанимация салбыры болгаш кезер эмчи салбырының эмчилеринин, эмчи сестраларының болгаш санитаркаларының ачы-буянын көрүп, оларга күдүк басып мөгейип, Чаа чылда шупту чүүлдерге экини күзедим.

Удуур-оол МОНГУШ.

Чыраа-Бажы суур.

АЖЫЛЫВЫС ДЕМНИГ

Кижинин мөзү-шынарының эге-дөзү өг-бүлөзүндө тодараттынар.

Сукпак школазының социал башкыларның каттыжылышында Ш.Д.Балданай, Н.Д.Ондар, Ш.А.Самдан, К.Ш.Девек олар хаара туттунган. Ол ышкаш назы четпээннер инспектору А.В.Салчак, узаткан хүннүн башкылары Д.Д.Салчак, О.О.Дондуп олар бар.

Узаткан хүннүн бөлүүн тургускан ужуру болза, кичээлдер соонда уруглар чер кезип чорбазын дээш, өөредилгезинин деңгелин бедидип, онаалгаларны кылдыртып, удур хынап турар бис.

«Бүгү өөредилге» деп акцияны деткип, сумунуң соцажылдакчылары болгаш социал педагогтар, класс башкыларының демниг ажылының түңнелинде школага өөрнемейн барган өөреникчилер бисте чок. Суму чагыргазы чылдың-на чединмес болгаш хөй ажы-төлдүг өг-бүлелерге, тодаргайлаарга, бо чылын 57 уругга өөредилге херекселин белекке берген. «Школаже уругларның киреринге дузалажылы» деп акцияга хуу-автостарның ээлери 9 өөреникчиге идик-хеп-биле, суурувуста чурттап турар Джеймс Ханада дээр америка өнүүвүс чылдың-на школавыска өөредилге херекселин, Д.Волобуев 2 шоодай капустаны, 2 шоодай картофель-биле дузалаан. «Сагыш човаашкын» деп операцияга школаның башкылары база идепкейлиг киржиб турар. Биология башкыларының ачызы-биле школаның стол-ловаязында оъттан витаминниг шай үзүлбес.

Кижизидилге ажылының демниг болурунун бадыткалы ол. Ынчангаш ону черле кошкатпазы — бистин улуг сорулгавыс.

К.ДЕВЕК,
соцпедагог.

Сукпак суур.

ДЕЛЕГЕЙДЕ СОЛУН БОЛУУШКУННАРДАН

Бо неделяның баштайгы ийи хонуу Россияда болгаш делегейде солун болуушкуннар-биле демдеглеттинген. Оларның чамдыктары чурттуң, а ыңчап кээрге, бистиң республиканың социал-экономиктиг байдалына база салдарлыг болуп турарын барымдаалааш, онза чугула болуушкуннарның кол-колунга кысказы-биле доктаалы...

Рубльдин үнези кудулавышаан...

Ийи хире чыл бурунгаар улус аразына «рубльге инфляция болур» деп, чугаа тарай берген турду. Эрткен чылдың ийиги чартында, а Россияга ноябрь-декабрь айларда ол кара ожаашкын бүткен деп болур. Шынап-ла, делегейге, улам тодаргайлаарга, АКШ-ка эгелзэн саң-хөө кризиси хамык «чырык» планнарны будаан. Ооң уржуу-биле делегей экономиказы-биле быжыг холбашкан орус валюта база баксыраан. Түннелинде рубльдин үне чокталышы-кыны 2008 чылдың төнчүзүнде мырыңай 14 хуу чеде берген.

Че, ол-даа канчаар, делегейде саң-хөө кризиси-биле кады рубльдин курузу база багай талаже өскөрүп эгелзэн. Даштыкы чурттар-биле кады ажилдап турар үлетпүр-бүдүрүлгелерни деткири-биле Россияның чаззаа чурттуң акшазының үнезин сагышты-биле кудуладып турар деп, медээ бар. Бо

хүннерде бир рубль ол хире америк долларга хамаарыштыр 33 рубль 30 көпеек үнелиг апарган азы өскээр чугаалаарга, 1998 чылдың «кара вторнигиниң» деңгелинче эглип кээп эгелзэн.

Долларның өзүлдезиниң түннелинде садыг-саймааларда өртөктер көзүлдүр-ле өзүп турар. Улуг хоорайларда үлетпүр барааннарының садыглары өртөктерин америк валютага деңгей, а чамдык таварылгаларда мырыңай дорту-биле долларларга бижип эгелзэн. Кызылдың чамдык садыгларында база даштыкы чурттардан кири сөөртүп эккелген барааннар өртөктери, чижээ, мобильдиг телефоннар үнелери өзүп турар.

Доллар болгаш евро чурттуң девискээринде быжыгып турда, өртөктер ам-даа чүгө өзөр. Шак ынчалдыр чаа 2009 чыл үнүп келгеш, ийи неделя иштинде бөдүүн чоннуң карманнарынга (амыдыралынга) улуг согууну кылган. Россияның Чаззааның бюджет ажилдакчыларына хамаарыштыр аазаан ийи катап өзүлделиг шалың төлевирин кым-даа амдызында холунга албаан болгаш рубльдин курузунуң амгы кудулаашкын улуг хараадаашкын-биле хамаатылар хүлээп ап турар.

Нефть болгаш бюджет

Бо хонуктарның база бир багай медээзи – нефть өртээниң делегейде ниити чиигеп турары. Сөөлгү медээлер-биле алырга, бир баррель нефть өртээ амгы үеде 41 доллар болу берген. Кажан РФ-тиң 2009 чылда болгаш планныг келир үеде бюджетин август айда ажилдап кылып турда, ооң бир баррельде өртээ 95 рубль турган.

Нефть өртээниң чиигээнин хамык аналитиктер делегейде экономиктиг кризис-биле тайылбырлап турар. Бүгү чурттарның хамаатылары өг-бүлө бюджеттеринге, а үлетпүр-бүдүрүлгө черлери саң-хөө чарыгдалдарына хумагалыг чоруун көргүзе берген. Улус хуу автомашиналарын эвээш мунар апарган. Түннелинде кывар-чаар чүүлдерге хергелел кызырылган. Ооң кадында делегейде чаа автомашиналар бүдүрүлгези түр үеде кызырылган, харын-даа чамдык автозаводтар түр үеде ажилын соксадып турар апарган.

Нефть өртээ Россияның бюджетинде сөөлгү он-он беш чылдарда улуг салдарлыг турган деп чүвени шупту улус билер. Ол бюджеттиң кол орулгалыг кээз турган. Сөөлгү он ажыг чылдарның бюджеттерин база оларны барымдаалап хүлээп ап турганы чажыт эвес. Ынчалза-даа амгы экономиктиг кризис үезинде нефть өртээ база чиигеп эгелзэн. Ындыг байдал ийи ай бурунгаар хүлээп алган чурттуң 2009 чылда бюджетин чылдың эгезинде-ле дарый эде көөр ужурга таварыштырган.

Газ чокта, Европага берге...

Делегейде амгы бо берге саң-хөө кризисиниң үезинде Россияның бюджетиниң таваржы берип болур айылы чурттуң удуртулгазы

Украинага хамаарыштыр быжыг турушту чылдың баштайгы хонуктарында эгелзеш ээлээринче албадапкан. Ол чорук одаар газ-

биле холбашкан турган. Шынап-ла, газ дээрге, чүнүң-даа мурнунда, бюджетке эвээш эвес орулга болур. Ынчангаш нефть биле газдың өртөктери Россияның амгы кол саң-хөө документизинге кол черни ээлеп турары ол.

Сөөлгү хонуктарда улустуң хөңнүгө дээп эгелзэн бо болуушкун мурнунда база Чаа чыл бүдүүзүндө катапталынып турарын номчукчулар сактыр. Чижээ, сөөлгү бо чөрүлдээниң үнүп келгениниң чылдагааны газ өртээнге Украинаң Россияга өрөзи болган. Бистиң чурттуң удуртулгазы «доллар чок болза, газ чок» дээш турупкан. Түннелинде хан төрөл чоннар аразында удур-дедир буруудадышкыннар үнүп келген. Чүгө хилинчектенип арткан улус Европа чурттары болган.

Б.Обама болгаш делегей

Барак Обама АКШ-тың Президентизиниң даңгыраан чонунга ийи хонук бурунгаар берген. Американың төөгүзүндө эң хөй чарыгдалдарлыг болган дүжүлгөге албан-езу саадаашкыны Вашингтонга доозулган. Езулалды 2 миллион ажыг кижиге көргөн. Ол база бо хонуктарның чугула болуушкуну болган. Чүгө дие делегейниң эң күчү-күштүг экономикаларының бирээзи – АКШ-тың баштыңының даңгырак сөстери ниити делегей байдалына дыка улуг салдарлыг.

Шынап-ла, делегей Б.Обаманың дүжүлгөге саадаашкынын улуг идегел-биле хүлээп алган. Аныяк Президент-биле кады хөй нация чоннарга даартагы хүнге бүзүрел тургустунган. Ол кризисте эртип алыры-биле баштайгы чылдарда амыр эвес болур де шынын чугаалаан. Ынчалза-даа хамык чүве Б.Обаманың ажылының үезинде дөмей-ле экижи эгелзээринге АКШ-тың чурттакчыларының 79 хуузу идегеп турар. Американың экономиказы экижи болза, делегей амгы байдалдан дүрген оңгарлып келир деп чүве база бүгүдө билдингир.

Б.Обаманың дүжүлгөге албан-езу-биле саадаашкынының бүдүүзүндө сайгарлыкчы бөдүүн хамаа-

Бо чөрүлдээниң канчаар тургустунуп келгенин болгаш үзе шиитпирлеттингенин төп массалыг информация чепсектери калбаа-биле чырыдып турганын барымдаалааш (чамдык таварылгаларда чаңгыс талалай), аңаа дыка доктаавас бис. Чүгө сөөлгү медээ-биле алырга, Европа чурттарының чамдыктары «орус» газы бурунгу хүн долуз-биле алы берген. Бо диптиң чурттарыңче газы Украинаң девискээрин дамчыштыр чорудуп турары дээш, амгы дугурушкан рынок өртээнге 20 хуу чиигелдени Украинага Россия чүгө бо чылда кылган. Келир чылдан эгелзеш, Украина Россияның 1 куб. метр газын делегейниң рынок өртээ – 450 долларга садып ап эгелзээр.

«Шынын»
почтазындан

ЧИЖИЛГЕ БЕРГЕ-ЛЕ БОЛДУ

Бистиң караа көрбестер ниитилелинден алды кижиге Кемерово хоорайга ол ниитилелдерниң аразында амгы үениң уран чүүлүнүң интеллектелериниң клувунуң (КИСИ — клуб интеллектуалов современного искусства) маргылдаа-зынга киришкеш келдивис. Он дөрт киржир ужурлуг девискээрлерден чүгө чедизинден киржикчилер келген болду.

Орук чеже-даа узун болза, машинаның чымчаанга кавайда өпөй ырының таалалыңа-алыскан уруг ышкаш, чайгатышаан, чоруп олур бис. Ырлаар-хааржактың хааны Анатолий Мижит-Доржуевич Монгуш хөглүг ырының аялгазын тырта бээр, ырлажып-ла эгелзээр бис. Саян кырынче үне халдып кээривиске, хар чаапкан болду. Кемерово хоорайга эртенгиниң алды шакта хап кирип келдивис. Улуг-даа хоорай чораан. Көвүрүг, ооң адаанда дыка улуг калбак хемниң адын Том деп адаар. Караа четпестер ниитилелиниң баштаар чери Мичурин кудумчузунда 130 дугаар бажында турар болду. Эки чүвези — клуб, библиотека, эге организация — шупту чаңгыс черде, оозу дыка эптиг. Бисти баштаар чериниң төлээзи аныяк уруг Елена Петровна база даргазы Валентин Валентинович Хряков уткуп алдылар. Ажилдакчылары кончуг биче сеткилдиг, ээлдек улус болду. Елена Петровна бистерни аалчылар бажыңа эккеп кады. Дыштанып алгаш, дүш соонда бүдүрүлгөжө, клубче бисти чедирди. Бүдүрүлгөзи ийи каът бажында, ажилдакчылары чорупкан, шак орайтай берген, ынчалза-даа ораакчы директор Владимир Александрович Святлонов бисти чылы-биле уткуп алды. Шупту 116 инвалидтер ында хаара туттунган, ортумак шалыңы 5300-5400 рубль, ажил шагы-ла үспес болза, шаңнал акшаны база алыр. Он болгаш дөртөн чылдар ажилдап турар кижилер бар. Үндүрген артынчыларын октавайн, эде аңгылааш база ажыглап турар. Компьютерлиг класс, ында караа четпес инвалидтер өөренип турар. Өөредип турар башкызы Анатолий Васильевич Казанцев спорт залын база көргүстү. Дыка делгем, улуг зал. Херек чүүлдер дөгере четчелеттинген.

Мөөрей эртер хүн. Эртен столовадан чөмнөнип алгаш, улаштыр клубче хаптывыс. Клубтуң фойезинде хол-биле аргаан, даараан чүүлдерни делгезен база ханаларда чуруктарны аскаан. Сцена артында үгү чуруйн «КИСИ ВОС» деп каан плакатты азып каан. Саа-зын тыртып дугаарлар илередирге, бистер чеди дугаарында болдувус. Комиссияга үш кижиге олорушту, ийизи Москвадан келген. Шириин-даа улус болду. Маргылдаага 1-ги черни Красноярск алды, а бистер 3-кү черни алгаш, үшкү чергениң диплому болгаш киришкен кижилерге тускай ырлар бижээн дискилерни белекке бердилер.

Бистер маргылдаа доостуру билек, байырлашкаш, Тывавысче хаптывыс. Хондук халыткаш, Абаканга кээривиске, алды шак ажып турар болду. Чолаачыларывыс Валериан, Сергей аныяк-даа бол, машинага кончуг эптиг, биче сеткилдиг оолдар болду. Бистиң ап чораан идик-хевивисти өрү-куду сөөртүп, улуг дузаны чедирдилер.

Ирина БЮРБЮ.

Допчулалды Виктор САНДАР
белеткээн.

Чуруктарны Интернеттен
алган.

«КУЛТЕГИННИН» ТӨРҮТТҮНГЕНИ

Эрткен неделяда хөгжүм-шии театрынга каш хонгаш (январь 27-ден 31-ге чедир) чонче үнер «Култегин» деп төөгүлүг драманың баштайгы көргүзүүнө тураскааткан парлалга конференциязы болуп эрткен.

Журналистерниң айтырылганын театрың чогадыкчы болгаш административтик удурткучлары база хүндүлүг аалчы, ТГШИ-ниң эртем ажилдакчызы Зоя Самдан олар харыылааннар.

«Култегин деп кымыл?» деп айтырылга тода харыыны З.Б.Самдан берген. Култегин — 6 векте чурттап чораан түрк тажы, шериг башкарыкчызы болуп турар. Оон амыдырал-чуртталгазы болгаш ажил-чорудулгазын дугайында бурунгу түрк тураскаалдарын орхон-енисей бижимелдеринде, тодаргайлаарга, «Култегинниң тураскаалы» деп адаар апарган көжээ даштарда бижээ.

Эртемден ук бижимелдин шинчилээн төөгүзүн каксы таныштырган. Тыва дыл кырынче «Култегинниң» чеченчиктен очулгазын чогаалчылар Ю.Ш.Кюнзегеш, А.А.Даржай олар кылганнар. Бо шини шүлүкчү болгаш драматург Э.Б.Мижит база-ла шүлүк хевири биле бижээ.

Зоя Байыровна: «Бо шини беш хүн улай салып кааны өөрүнчүдүр, чүге дизе катап-катап көргөндүм, шинде көдүрлүп турар айтырылгалар улам солун апарып бар-ла чыдар» деп чугаалаан.

Режиссер А.К.Ооржактан шиниң тургустунган төөгүзүн айтырарга, ол кымыл-даа манавааны солун медээни дыңнаткан. Эдуард Мижит, Начын Шалык база Алексей

Ооржак үжелээ бир-ле эки хүнде балконга чугаалажып турда, үш аңгы шийден тургустунган, ынчалза-даа өзек бодалы ниити триптихти чогадып кылыр деп бодал оларның сеткилинге төрүттүнген болуп турар.

Ожук дажы ышкаш ол трилогияның бирги кезээ — «Кым сен, Сүбедей-маадыр» чырыкче шагда үнгөн, ийигизи — «Култегин», чаа төрүттүнер деп турары бо. «Үш дугаар кезээ амдызында чажыт, чүгле харын гун үезинде болушкуннар дугайында деп чугаалап болур мен» — дээш, Алексей Караоолович тывызыксыг хүлүмзүрзөн.

«Шиниң кол идеязы чүдөл?» деп, бир журналист айтырыга, режиссер эпчоскуна аарак: «Эрте-жик-ле хамык чүвени чугаалап кааптарга кайын боор, боттарынар көргөш, ынчан билип каар силер ыйнаан» деп харыылады. Журналистер эмгелешкеш, ыйыдып туруп бээр, Алексей Караоолович дүжүп бээр ужулга таварышкан. «Ал бодум шылаза шылазын, арат түме чонум черле суларавазын. Бүгү бодум човаза човазын, бүрүн бүгү чонум черле сандаравазын» деп сөстөрдө сиңниккен бодал «Сүбедейде» кол утка болуп турар, а «Култегинде» ол-ла бодал база каш удаа дыңналып, көрүкчү ону эскерип көөр боор, айтырылгарга харыы ында бооп чадавас» — деп, ол харыылаан.

«Култегинниң» репетициязының үезинде режиссер А.Ооржак, артистер А.Салчак, О.Сат.

Шинде театрың улуг-даа, ортун-даа, аныяк-даа салгалдарының артистери ойнап турар. Култегинниң ролон аныяк артист Олег Сат күүседип турар, оон кады төрзөн акызы Билге-Каганны — Эдуард Ондар (Чигис-Хаан), түрк каганнарны кол сүмелекчизи Тоньюкуту — Александр Салчак, Илбилге кадынны, Култегинниң иезин — Анна Шириин-оол. Хөгжүм каасталгазын Станислав Ириль кылган. Балетмейстери — Аян Мандан-Хорлуу, чурукчузу — Начын Шалык.

Директорнуң оралакчызы Е.Н. Ооржак «Баштайгы көргүзүг хүнеринде студентилер биле хоочуннарга, ол ышкаш коллективтик көрүлдө кылыр организацияларга чигелделерни кылыр бис, ынчангаш дилеглерни баш удур кириерин дыңнадып тур бис» деп чугаалады. Чоокку үеде чаа шин-биле кожууннарже гастрольдаары көрдүнмейн турар, ынчангаш театрың удуртулгазы ылаңгыя кожуун чагырга-

ларындан дилеглерни улуг идегел-биле манап турар. Театрың ажил-чорудулгазын үргүлчү чырыдып турар журналистер болгаш критиктер, шиилерге үнелелдерни бижип турар көрүкчүлөр «Култегинче» чалалгаларны алып.

«Култегинниң» чырыкче үнерин шагдан тура манап келген болгаш, көрүксээрим-даа аажок. Ажылымның аайы-биле шиниң сөзүглелин номчаан, ында чүү болуп турарын билер-даа болзумза, бижип каан «Култегинге» бодаарга, сцена кырынга болур «Култегинден» чаа, солун, манавааным чүүлдерни иштинде бүдүү манап турар мен. Бистин театр уран чүүлүнүн салым-чаянныг ажилдакчылары бо удаада база көрүкчүнүн манаашкынын шыныктырар боор дээрзинге идегелим күштүг.

Салим МОНГУШ, ТХШТ-тиң чечен чогаал килдизиниң ажилдакчызы.

Авторнуң тырттырган чуруу.

ШЫДЫРАА ДЕЛЕГЕЙИНДЕ ӨГ-БҮЛЕ

Федор биле Татьяна Дамбиевтерниң өг-бүлөзи ажы-төлүн эртем-билигиг, эки кижилер кылдыр кижизидип өстүрер дээш эп-найыралдыг чурттап, шудургу ажилдап чоруур өг-бүлелерниң санынга кирер.

Мен маңаа өг-бүлениң ажил-амыдыралы, мергежилинге доктаавайн, Тывага шыдырааның сайзыралынга улуг Дамбиев, улуг уруу Аяна, оглу Орлан, дунмазы Олегтиң боттуг салышкынын допчузу-биле номчукчуга чедирерин оралдажып көрейн.

1974 чылда Шагаан-Арыгның 18 дугаар көжүп чоруур механизаттатынган тудуг колонназынга тудуг мастери болуп, аныяк оол Федор Дамбиев ажилдап чеде бергеш, ол-ла коллективте оожумтоптуг ажилчын кыс Татьяна-биле таныжа берген. Аныяктар чурттуң картазынга төрүттүнген чаа хоорайның үндезлекчилериниң одуруунче кирип, төөгүнүн арнынга күш-ажылы-биле балалбас исти арттырган.

Тудуг ажылынга удурткучулап мергежээн Ф.Дамбиев аныяк чылдарында шыдырааны шоолуг-ла херекке албайн чораан боду пенсияже үнгөш, шыдырааның теориязы-биле чепсегленип, чамдыкта хоочун шыдыраачыларны безин сындыра бээр тывызыксыг көжүглери шигээдип ап турарынга эш-өөрү чоргаарланып чоруур бис.

Дамчыыр чугаа далай чалгыы дижир болгай. Чон аразында «шыдыраачы Дамбиевтер» джи бергени таварылга эвес. Алышкылардаа, адашкылар-даа Тываның шыырак шыдыраачыларының санынче киргени ону херечилеп турар. Федор Дамбиев дунмазы Олег

Дамбиевке шыдыраага сонургалды оттурган. Ол тудугга ажилдап турар үезинде, ат-сураа алгып бар чыткан аныяк-чалыы чылдарында бир-ле хостуг үезинде дунмазын ойнай-сылдай: «Бээр кел, Олег. Мен сени мерзе чокка удуп каар мен» дээр, чөпшүл Олег чажам дивейн, акызының дужунга кээп олурупкан. Ол салыгга дунмазы акызынга мерзе чокка уттурупкан, таанда, мерзе чок кижиге уттуруп турар ыракка ыянчыг, чоокка чованчыг чүве-дир он, акымдан мээң чүм дорайтааныл дээш, бо бурунгу оюнун, 64 көзенектиң чажыттарын өөренип эгелээр-дир деп медреселди аңаа оттурупкан.

Баштай үнгөн кулакты соңнай үнгөн мыйыс ажар: Олег акызы Федор Сарыг-ооловичиден кулак дажын удаайн негеп алган болгаш Сергей Ооржактың «Мөгениң оруу» деп номунда «Кижиге бүрүзүнде тиилекчи болур арга бар» дээн сөстөрүн бадыткап, ТР-ниң шыырак шыдыраачыларының санынче кирип, республика чергелиг маргылдааларның чаңгыс эвес удаа шаңналдыг черлерин ээлеп, Национал парктың хөй дакпыр чемпиону болган.

— Шыдыраа кижиниң хевир-леттинеринге тура-сорукут, туруштуг болурунга кижизидер дээрзин ажы-төлүсү азырап, карактап чоруур ада-иези бистер бүзүрөп, угаан-бодалды сайзырадырынга дээштиг спорттун бо хевиринге уругларыстың сонургалын үргүлчү деткип, таарымчалыг байдалдарны тургузарын кызыдар бис — деп, Федор Сарыг-оолович Дамбиев чугаалаар кижиге.

Аяна, Орлан 10 хар четпээн элээдилер тургаш, ТР-ниң 15 дакпыр чемпиону Н.П.Шишгинниң шыдыраа бөлгүмүгө келгеш, шыдыраа делегейинче шымып киргеш, назы-харының аайы-биле разрядтарның нормаларын дужаагаш, улуг улустун бирги разрядының нормазын база элээди тургаш-ла күүседипкенер. Олар «Ак терге» деп чылдың эртер республика чергелиг школачылар аразында шыдыраа маргылдааның чемпионнары болбушаан, шыдыраага мергежили бедип олурганнар. Аяна 14 харлыг тургаш, ТР-ниң 1993 чылда херээжен улус аразында чемпиону. Ол-ла чылын Шагаан-Арыг хоорайга «Бура» шыдыраа клубунун бирги чери дээш болган маргылдаага эр улустан Александр Паршаков, херээжен улустан Аяна Дамбиева чемпионнаан. Аяна хүндүлээчел улуг-хемчилерниң өшкүзүн аалынга чедирип, ада-иезин изиг ханнаткан. Аяна Москвага дээди эртемниг ном өрүкчүзү дизайнер эртемни чедип алган.

Орлан — шыдыраага салым-чаянныг оол. Ол элээди назылыг

оолак тургаш-ла, шыырак ойнакчыларның балдырын сириледир девидедип эгелзэн төл чүве. Бир катап хоорай чемпиондынга Тываның чыынды командазының кежигүнү, дуржулгалыг шыдыраачы Белек Ооржак бичии оолчугаштан (Орлан турган чүве) манавааны аштырышкынга таварышкаш: «Кандыг кончуг азага таваржы бергеним ол» деп халак-хилзэн тө кааптарга, ойнакчылар, аарыкчылар «чир-шоң» дүшкен чери бар.

Үстүкү класстарга өөренип тургаш, Орлан Кызыл хоорайның шыырак шыдыраачыларының санынга кирип, хоорай, республика чергелиг маргылдааларга киржип, мастерге кандидаттың нормазын күүсеткен.

О.Дамбиев школаны дооскаш, Улан-Удэге экономист мергежил чедип алгаш, Тываның казымал байлактарының дугайында эртем ажылы бижип, Новосибирск хоорайда Сибирьниң эртем төвүнүн аспирантызы болуп, бо хүннерде эртем кандидаты атты камгалап алган. Өг-бүлө чылында ада-иезиниң сеткилин өөртүп, Тываның төөгүзүндө база бир эртемден шыдыраачы немежи кээри — бүгү тыва чонга, шупту шыдыраачыларга чоргаарал.

Дамбиевтерниң хеймер кызы Чойгана Москвада нарын технология шигээдир институтта 4 дугаар курста өөренип турар. Оон алыс эртеми химик-технолог болур.

Даңзы САЛЧАК, хоочун шыдыраачы.

Прокурор
хыналдазы

КЕЗЕМЧЕ ХЕРЭЭН ОТТУРГАН

Суд приставтарының федералдыг албанының Тыва Республика талазы-биле эргелелиниң Кызыл хоорайда килдизи шалың өрезин төлээр дугайында судтарның шиитпирлерин канчаар күүседип турарын найысылалдың прокуратуразы хынаан.

Прокуратура ажилдакчылары өрелиг бүдүрүлгелерден шалың өрезин тыртар дугайында күүселде чорудулгазын хынааш, судтар приставтары-күүседикчилери четпес ажилдап турарын илереткен. Дыка хөй күүседилге чорудулгалары херекти оттурганындан бээр кандыг-даа хемчег албаан. Эт-хөрегини хавырап (хураар) дугайында шитпирни ону боттандырбайн тургаш, ону уштур база дыка хөй өрелиглерге хамаарыштыр күүселде чорудулгазын соксадыр дугайында хоойлу езугаар эвес шитпирлерни хүлээп ап турган болган.

Эрткен чылдың декабрыдан бо чылдың январьга чедир суд приставтарының Кызыл хоорай килдизиниң пристав-күүседикчизи Наталья Базакай «Тыварестопсбыт» күрүнениң каттышкан бүдүрүлгезиниң күүселде чорудулгазынга үндезилээш, 600 муң рубльди тыртып алган. РФ-тиң Юстиция болгаш РФ-тиң Саң-хөө ямыларының бадылаан дужаалдарын, суд приставтарының федералдыг албанының де-вискээрлер органның инструкциязын хажыдып, акшаның үлелгезин шын эвес чоруткан. Оон аңгыда акшаның үлелгезин суд пристав-күүседикчизи чоруткан, хоойлу езугаар алырга, ыңдыг эргени улуг суд приставы чорудар ужурулуг.

Кызыл хоорайның прокуратуразы хоойлу езугаар эвес күүселде чорудулгазын соксаткан 24 пристав-күүседикчилерге удурланышкынын үндүргөн. Оон аңгыда РФ-тиң Кеземче херектериниң чорудулгазының кодекзиниң 144 болгаш 145 чүүлдерин-биле хыналдаларны кылзын дээш, РФ-тиң прокуратуразының чанында Истелге эргелелиниң Тыва Республикада комитетинче хынаан материалдарын чоруткан.

РФ-тиң прокуратуразының чанында Истелге эргелелиниң Тыва Республикада комитетиниң төп кожууннар аразының истелге килдизиниң истекчилериниң хыналдазының түнеллинде, Кызыл хоорай килдизиниң пристав-күүседикчизи Наталья Базакайга хамаарыштыр кеземче херээн оттурган. РФ-тиң Кеземче кодекзиниң 286 чүүлүнүн 1 кезээнде айыткан кем-херекти үүлгеткеннге ол каразыттырып турар.

Анатолий МОНГУШ, Кызыл хоорайның прокурору.

ОТКА КЫППАС, ЫШТАЛБАС, ӨРТТЕНМЕС

«Тываэнерго» ААН бодунуң ажилдакчыларына чаа костюмнарны чагыдып алган. Ол бедик вольтулуг участоктарда ажилдап турар электромонтерларны камгалаар шынарлыг. Токтуң кезээ-биле харылзажы бээр болза, кижик электри тогундан балыглангып болур. Бедик күштүг объектиже чоокшулаар болза, электри дугазы тургустунуп болур. Ол бодунуң ээлчээнде чаңнык хевирлиг болу бээр болгаш, кижиге өртеңни чедирип болур.

Статистиканың бадыткап турары-биле алырга, бүдүрүлгелерге болуп турар озал-ондактыг таварылгаларның 10 хуузу электри тогундан болуп турар. Ооң чартындан хөйү өлүм-биле доступ турар. Чаа тускай хеп ажилчыларны ындыг айыылдыг байдалдардан

камгалаары-биле көрдүнүп турар. Чаа костюм «отту бодунга алыр шынарлыг». Ооң пөзү тускай удазындан тургустунган, атомнуң деңнелинге айыыл чок чүүлү хандырат. Ол кыппас, ышталбас, өрттенмес-даа.

Электри дугазы тургустунуп келген таварылгада кижини өртеңден камгалаар. Ол анаа пөс-биле колдуу демей, харын-даа оон быжыг, берге байдалга ажилдаарына таарымчалыг кылдыган. Монтерлар чылыг хеп-биле болгаш тускай хол-хаптары, идиктер-биле хандырылган болур. Өттүр көстүп турар каска берт «композицияны» доозуп турар.

Часкы-кышкы сезонда бир электромонтернуң хевиниң өртээ 35 муң рубль болур. Тускай чагы-биле Москвадан 50 комплект тускай хеп келген. Бир-ле дугаарында, энергия объектилеринге оперативтиг ажилды чорудуп турар дежурный электромонтерлар алыр. Бо тускай хепти чогаадып тургускан кижилер ийи чыл иштинде ажиллап болур деп турар. Ооң соонда ону

солуур.

«Тываэнерго» ААН-ның чингине директору Олег Лукинниң чугаалап турары-биле алырга, Сибирьниң регионнар аразында чырык четкилериниң практикасында бодунуң ажилдакчыларын камгалаарына таарыштыр кылдыган болуп турар. Чийк өртектиг хеп дүрген элээр болгаш айыыл чок чоруктуң хемчээлинге дүүшпес болур. Ам бистиң ажилдакчылары-биле камгалаары-биле кылган тускай хепти садып алырын аазап турар.

Автоорук эргелели дыңнадып тур

ТР-ниң Автомобиль оруктарының эргелели нити массазы 10 тоннага чедир чүк машиналар эртеринге Кара-Хаак суурже баар оруктуң дош кежиинден транспорт шимчээшкининиң автооруу 2009 чылдың январь 16-дан ажиттынганын сонугалдыг организацияларга дыңнадып тур.

Чойган-оол Владимирович КУУЛАРНЫҢ адынга 2000 чылдың июнь 16-да тывыскан А №517371 аттестаттың читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

«ШЫН» СОЛУННУ ДАМЧЫШТЫР

Бистиң эргим ачавыс, кырган-ачавыс Кара-оол Дамбаажыкович ДОНГАКТЫ сөөлгү орукче үдежип, биске моральдыг болгаш материалдыг дузаны чедирип, ажыг-шүжүүстү үлежип келгени-биле Чыраа-Бажында, Тээлиде, Элегесте, Межегейде, Зубовкада, Кызыл хоорайда төрелдеривиске, улуг дуза каткан Бай-Тайгада, Ак-Довуракта, Кызылда кудалары-биле, кады ажилдап чоруур эштеривиске, республиканың карак эмнелгезинге, №2 АТБ-ге, «Кызыл» такси черинге база чаңгысклассчылары-биле улуу-биле четтиргенивисти илередип, мөгейдивис.

Уруглары, оолдары, күдээзи, кенээттери база уйнуктары.

Чадаана хоорайның №1 школазының дээди категорияның математика башкызы, хүндүлүг, ынак башкым
Хензиина Чадамбаевна
КАҢ-ООЛДУҢ
чок болганы-биле ооң чоок кижилеринге болгаш дөргүл-төрелдеринге ханы кажыыдалды илередип олур мен.
Доозукчузу У.С.Ондар.

Өөрүп четтирдивис

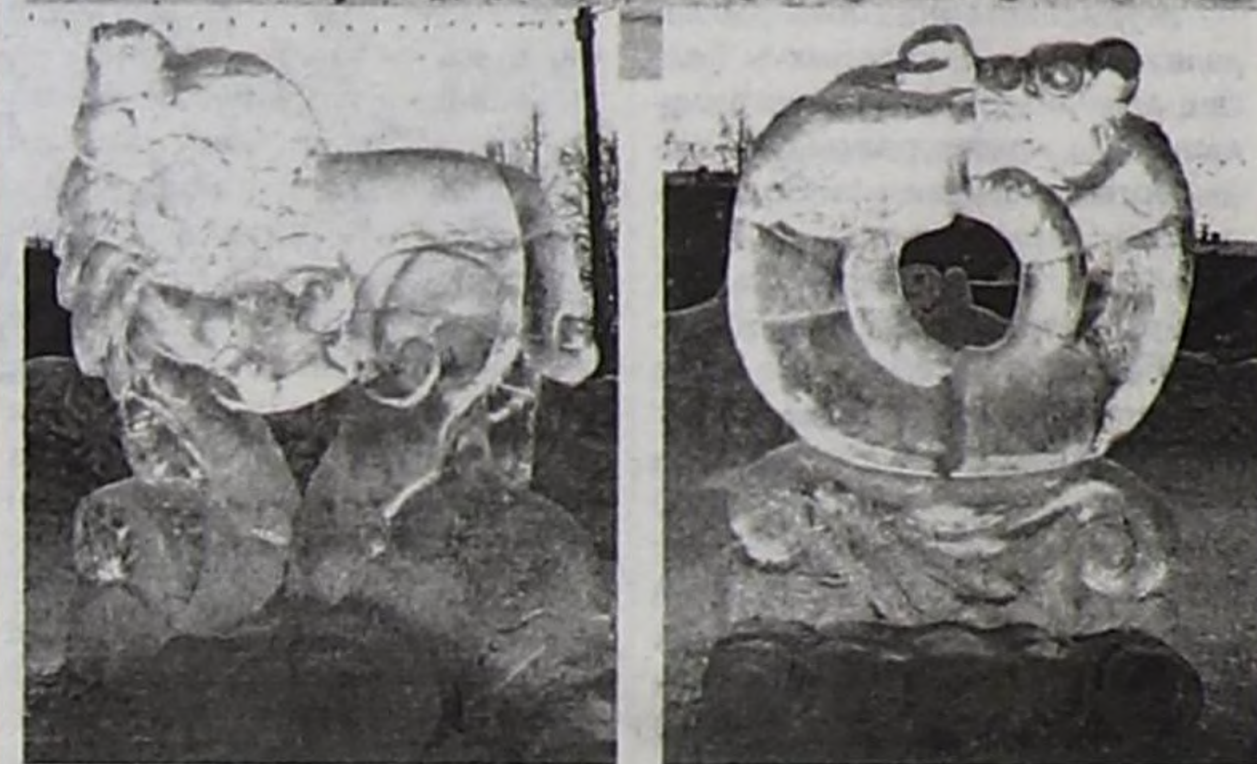
Каа-Хем кожуунда Авыйганның Кырганнар бажың-интернадында думавыска чоокку үеде ужуражып чорааш, ол черниң чараш бойдузун кайгап ханмадывис. Бисти дораан эвилең-ээлдек хүлээп алгаш, аңгы өрээлди ажыдып бердилер. Элээн болганда интернаттың директору Олег Кызыл-оолович Чаш-оол Кызылдан чедип келгеш, бистиң келген херээвисти чогуруп берди. Кижилерниң амыдыралын эки билер, кончуг эки дарга болду. Аарыг-силини аарыг улустуң кеттингенинден илдең болду. Эмчи сестралары, социал ажилдакчы биске сүмени кадып, канчаар-даа аажок эки чагыгны бердилер.

Ол кезээ Чымбалактарның концерти көдээ клубта келгенин база көрүп четтиргенивист. Клубтуң дериттингени эки. Шалазы безин чүгле кылаңнаар болду.

Аарыг думавысты ап алгаш орукка хөөрежиривиске, аш-чеми, хандырылганы эки деп аажок өөрүп чугаалады. Бо интернаттың удуртулганына, ажилдакчыларына, ылаңгыя, директору А.К. Чаш-оолга улуу-биле өөрүп четтирдивис. Моон-даа соңгаар ажил-ижинерге чаа-чаа чедишкенин күзедивис.

Урана Хеймер-ооловна
ООРЖАК.

Кызыл хоорай.

Кышкы эртен дош хоорайжыгаш ээн.

Оой, оолдар, оруктан чайлаңар, баттым-на!

Бедик чуңгудан кидис идиктерлиг бадарга, тайбас-даа.

Кичээлдер соонда чаңгысклассчы оолдар чуңгулап алып дээш халчыл келгеннер.

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чааа.

Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

Кол редактор — 2-01-35, кол редакторнуң оралакчызы — 2-19-87, тел/факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91.

КИДИСТЕР: нийтилел-политиктиг кидис — 2-18-10, культура, өөрөдиге — 2-03-88, чагаа — 2-03-87, көдээ ажил-агый, очулга — 2-17-09, үлөттүр — 2-40-77. e-mail: shyn@tuv.ru

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.

Неделяда үш катап үнөр. Хемчээли парлаан 2 ама.

Тираж 8520. Чагыг 6. Номериң парлагаче дужаганы:

график езугаар — 22.00, херек кырында — 20.00.

АГАР САНЫЫС: № 40703810400000010000 Б.ОАО Банк «Тувакредит», Кызыл ИНН—1701008468; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.

Россия Федерациязының Парлаага, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортаагы Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 2004 чылдың май 14-те эде бүрткээ.

Херечилелдиң дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.

ТР-ниң «Тываполиграф» унитарлыг күрүнениң бүдүрүлгезинге парлаан (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыганын саннары болгаш еске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар боттары харылаар.